

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ
Кафедра економіки та підприємництва ім. проф. І. М. Брюховецького

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь – «Магістр»

**на тему: «ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ
ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА ТА НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ РІВНЯ»**

Виконав:

Поздирко Вадим Сергійович
студент спеціальності
051 «Економіка»
ОП «Економіка підприємства»

Керівник:

Строченко Наталія Іванівна
Професор кафедри економіки та
підприємництва ім. проф. І.М. Брюховецького

Рецензент:

Хованський Василь
Директор ТОВ «Будресурспостачання»

Суми – 2023

СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет

Економіки і менеджменту

Кафедра

Економіки та підприємництва ім. проф.
І.М. Брюховецького

Освітній ступінь

Магістр

051 «Економіка»

Спеціальність

ОП «Економіка підприємства»

Завідувач кафедри

Затверджую:

С. Терещенко

« ____ » _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТА

Поздирко Вадим Сергійович

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Економічна ефективність розвитку галузі зерновиробництва та напрями підвищення її рівня

2. База практичного дослідження: СВК «Ярославна» Конотопського району
керівник роботи **Строченко Наталія Іванівна, к.е.н., професор**
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджена наказом по університету від _____

2023 р. № _____

3. Строк подання студентом закінченого проекту (роботи) _____ 10 грудня 2023 року

4. Вихідні дані до проекту (роботи):

праці вітчизняних і зарубіжних вчених, законодавчо-нормативна база, статистичні дані, аналітичні дані підприємства, власні джерела

5. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

узагальнено теоретичні концепції щодо сутності економічної результативності;

проведено аналіз теоретичних основ виробництва зернових культур в сучасних умовах господарювання;

обґрунтовано методологічні підходи до визначення показників результативності виробництва та реалізації зернових культур;

здійснено аналіз рівня прибутковості та конкурентоспроможності зернової продукції у СВК «Ярославна» Конотопського району Сумської області;

обґрунтовано напрями підвищення прибутковості та конкурентоспроможності виробництва зернової продукції з урахуванням сучасних викликів.

враховано зовнішні фактори впливу на економічну результативність розвитку галузі зерновиробництва;

6. Дата видачі завдання

21 вересня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів підготовки кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначення та затвердження теми дослідження, складання плану – графіку виконання роботи	вересень 2022 р.	виконано
2.	Підбір та аналіз літературних джерел, підготовка першого теоретичного розділу	жовтень - грудень 2022 р.	виконано
3.	Збір аналітичної інформації, обробка результатів дослідження та підготовка другого розділу роботи	травень-липень 2023 р.	виконано
4.	Підготовка третього розділу кваліфікаційної роботи	вересень - жовтень 2023 р.	виконано
6.	Підготовка висновків, пропозицій та узгодження з керівником	листопад 2023 р.	виконано
7.	Перевірка на автентичність, опрацювання зауважень керівника.	23 листопада 2023 р.	виконано
8.	Підготовка кінцевого варіанту кваліфікаційної роботи	10 грудня 2023 р.	виконано
9.	Рецензування кваліфікаційної роботи	12 – 14 грудня 2023 р.	виконано
10.	Представлення кваліфікаційної роботи на кафедрі, деканат	13 грудня 2023 р.	виконано
11.	Підготовка доповіді, презентації до кваліфікаційної роботи та її попередній захист	16-18 грудня 2023 р.	виконано
12.	Захист кваліфікаційної роботи	20 грудня 2023 р.	виконано

Студент

Поздирко В.С.

Керівник роботи

Строченко Н.І.

Перевірку на автентичність проведено.
Кваліфікаційна робота допущена до захисту

Баранік Н.М.
Лищенко М.О.

АНОТАЦІЯ

Поздирко В.С. Економічна ефективність розвитку галузі зерновиробництва та напрями підвищення її рівня – Рукопис

Кваліфікаційна робота на здобуття ОС «Магістр» за спеціальністю 051 «Економіка» ОП «Економіка підприємства», Сумський національний аграрний університет, Суми, 2023.

Зернове виробництво відіграє важливу роль у сільському господарстві країни та є гарантом продовольчої безпеки. Зерно є сировиною для хлібобулочної, кондитерської та круп'яної промисловості, воно також використовується у спиртовій, пивоварній і медичній галузях. Ефективне зернове господарство впливає на розвиток тваринництва. Крім того, у контексті економічного розвитку країни та її потенціалу, сектор зернового виробництва є одним із ключових джерел поліпшення ресурсних та експортних можливостей. Під час зберігання, зерно майже не втрачає своїх якісних характеристик, тому воно залишається придатним для створення державних резервів продуктів харчування та кормів. Таким чином, підвищення ефективності виробництва зерна є ключовим завданням, від вирішення якого залежить продовольча безпека країни. Зерновий комплекс, що входить до складу агропромислового комплексу, охоплює ряд галузей, включаючи машинобудівні заводи, які постачають необхідні засоби виробництва та обладнання; хімічні підприємства, що надають хімічні компоненти для безперервного технологічного процесу; а також прямі сфери сільського виробництва, які вирощують різноманітні зернові культури, такі як пшениця, ячмінь, просо, рис, вівсо, гречка, рапс та соя. Україна ґрунтує своє зернове виробництво переважно на цих культурах. Організація транспортування, зберігання, переробки та реалізації продукції зернового комплексу, а також проведення наукових досліджень є важливими та необхідними умовами для ефективного функціонування та розвитку цієї сфери. Спеціальне значення зернового господарства для розвитку національної економіки України, його ключова роль у гарантуванні продовольчої безпеки країни, вимагають впровадження комплексу організаційно-економічних та техніко-технологічних заходів. Ці заходи спрямовані на стабільне вирощування зерна та підвищення його якості, а також на створення сприятливих умов для розвитку та виходу на світовий ринок продовольчої продукції.

Таким чином, сільські господарства стали стикатися з ще однією проблемою – досягнення рівня безбитковості у власному виробництві. Зниження негативного впливу факторів на розвиток ринку зернових культур України в сучасних умовах можливе завдяки активній державній підтримці аграрного сектору та впливу міжнародних партнерів на ситуацію навколо українського зерна. Шляхи вирішення проблем на ринку зернових культур включають стабілізацію військово-політичної ситуації в країні, забезпечення українських аграріїв посівним матеріалом, паливом та сільськогосподарською технікою, створення безпечних умов праці (включаючи розмінування посівних площ), максимізацію посівів зернових культур в безпечних регіонах та використання інноваційних технологій при

виробництві та зберіганні зернових культур. Це дозволить Україні вижити у кризовому 2023 році та з оптимізмом готуватися до викликів у 2024 році. Зменшення впливу військової агресії російської федерації, розблокування морських портів та пошук альтернативних шляхів для експорту зернових культур допоможуть зменшити ймовірність світового голоду і т.д.

Ключові слова: зерно, зернові культури, зерновиробництво, зерновий комплекс, конкурентоспроможність зернової продукції

ABSTRACT

Pozdyrko V.S. The economic efficiency of the development of the grain production industry and directions for increasing its level - Manuscript

Qualifying work for obtaining the Master's degree in the specialty 051 "Economics" OP "Economics of the enterprise", Sumy National Agrarian University, Sumy, 2023.

Grain production plays an important role in the country's agriculture and is a guarantor of food security. Grain is a raw material for the bakery, confectionery and grain industries, it is also used in the alcohol, brewing and medical industries. Effective grain management affects the development of animal husbandry. In addition, in the context of the economic development of the country and its potential, the grain production sector is one of the key sources of improving resource and export opportunities.

During storage, grain almost does not lose its quality characteristics, so it remains suitable for creating state reserves of food and fodder. Thus, increasing the efficiency of grain production is a key task, the solution of which depends on the country's food security.

The grain complex, which is part of the agro-industrial complex, covers a number of industries, including machine-building plants that supply the necessary means of production and equipment; chemical enterprises providing chemical components for a continuous technological process; and direct agricultural production sectors, which grow a variety of grain crops such as wheat, barley, millet, rice, oats, buckwheat, canola, and soybeans. Ukraine bases its grain production mainly on these crops. The organization of transportation, storage, processing and sale of products of the grain complex, as well as conducting scientific research are important and necessary conditions for the effective functioning and development of this area. The special importance of grain farming for the development of the national economy of Ukraine, its key role in guaranteeing the country's food security, require the implementation of a complex of organizational, economic and technical and technological measures. These measures are aimed at stable growing of grain and improving its quality, as well as at creating favorable conditions for the development and entry of food products into the world market. Thus, agricultural enterprises began to face another problem - achieving a break-even level in their own production. Reducing the negative impact of factors on the development of the grain market of Ukraine in modern conditions is possible thanks to the active state support of the

agricultural sector and the influence of international partners on the situation surrounding Ukrainian grain. Ways to solve problems on the grain market include stabilizing the military-political situation in the country, providing Ukrainian farmers with seed, fuel, and agricultural machinery, creating safe working conditions (including demining of seeded areas), maximizing grain crops in safe regions, and using innovative technologies in production and storage of grain crops. This will allow Ukraine to survive the crisis year of 2023 and prepare optimistically for challenges in 2024. Reducing the impact of the military aggression of the Russian Federation, unblocking sea ports and finding alternative ways to export grain crops will help reduce the probability of world hunger, etc.

Key words: grain, grain crops, grain production, grain complex, competitiveness of grain products

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ I НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	12
РОЗДІЛ II АНАЛІЗ ВИРОБНИЦТВА І РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В ССК «ЯРОСЛАВНА».....	23
2.1 Організаційно-економічна характеристика підприємства.....	23
2.2 Аналіз динаміки виробництва зернових та їх економічна ефективність.....	31
РОЗДІЛ III ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	43
3.1 Вплив війни на підвищення економічної ефективності виробництва зернових та формування ринку зерна.....	43
3.2 Внесення оптимальних доз мінеральних добрив як один з ключових напрямків підвищення економічної ефективності виробництва зерна.....	50
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Зерно є одним з ключових ресурсів для нагромадження багатства будь-якої країни. У світовому та особливо українському сільському господарстві, зернові культури завжди мали пріоритет, і дотепер вони відіграють особливу роль у сільськогосподарському виробництві, забезпечуючи продовольчу безпеку. Розвиток зернового сектору є стратегічно важливим, оскільки завжди існує постійний попит та висока потреба людей у продуктах харчування, виготовлених із зерна.

Зернове виробництво відіграє важливу роль у сільському господарстві країни та є гарантом продовольчої безпеки. Зерно є сировиною для хлібобулочної, кондитерської та круп'яної промисловості, воно також використовується у спиртовій, пивоварній і медичній галузях. Ефективне зернове господарство впливає на розвиток тваринництва. Крім того, у контексті економічного розвитку країни та її потенціалу, сектор зернового виробництва є одним із ключових джерел поліпшення ресурсних та експортних можливостей. Під час зберігання, зерно майже не втрачає своїх якісних характеристик, тому воно залишається придатним для створення державних резервів продуктів харчування та кормів. Таким чином, підвищення ефективності виробництва зерна є ключовим завданням, від вирішення якого залежить продовольча безпека країни.

Зерновий комплекс, що входить до складу агропромислового комплексу, охоплює ряд галузей, включаючи машинобудівні заводи, які постачають необхідні засоби виробництва та обладнання; хімічні підприємства, що надають хімічні компоненти для безперервного технологічного процесу; а також прямі сфери сільського виробництва, які вирощують різноманітні зернові культури, такі як пшениця, ячмінь, просо, рис, вівсо, гречка, рапс та соя. Україна ґрунтує своє зернове виробництво переважно на цих культурах. Організація транспортування, зберігання, переробки та реалізації продукції зернового комплексу, а також проведення наукових досліджень є важливими та необхідними умовами для ефективного функціонування та розвитку цієї сфери.

Спеціальне значення зернового господарства для розвитку національної економіки України, його ключова роль у гарантуванні продовольчої безпеки країни, вимагають впровадження комплексу організаційно-економічних та техніко-технологічних заходів. Ці заходи спрямовані на стабільне вирощування зерна та підвищення його якості, а також на створення сприятливих умов для розвитку та виходу на світовий ринок продовольчої продукції.

Мета і завдання дослідження. Метою написання кваліфікаційної роботи є обґрунтування ефективності розвитку галузі зерновиробництва та її економічну результативність в умовах ринкової економіки. З метою досягнення цієї мети були вирішені наступні завдання:

- узагальнено теоретичні концепції щодо сутності економічної результативності;
- проведено аналіз теоретичних основ виробництва зернових культур в сучасних умовах господарювання;
- обґрунтовано методологічні підходи до визначення показників результативності виробництва та реалізації зернових культур;
- здійснено аналіз рівня прибутковості та конкурентоспроможності зернової продукції у СВК «Ярославна» Конотопського району Сумської області;
- обґрунтовано напрями підвищення прибутковості та конкурентоспроможності виробництва зернової продукції з урахуванням сучасних викликів.

Об'єктом дослідження є процеси, які сприяють підвищенню економічної ефективності виробництва та реалізації зернової продукції у СВК «Ярославна» Конотопського району Сумської області.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні, практичні питання підвищення ефективності виробництва і реалізації зернової продукції.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження слугували фундаментальні розробки вчених і практиків з проблем підвищення економічної ефективності розвитку галузі зерновиробництва та напрями підвищення її рівня. Теоретична значимість полягає в уточненні

теоретичних положень та методичних основ формування ефективності розвитку галузі зерновиробництва. В роботі використано наступні методи: *історико-економічний метод* – при аналізі теоретичних та методологічних основ дослідження проблеми; *метод порівняльного аналізу* - при аналізі показників динаміки та ефективності аналізу розвитку галузі зерновиробництва в сучасних умовах.; *монографічний метод* – для оцінки ефективності галузі зерновиробництва в сучасних умовах господарювання; *розрахунковий метод* – для визначення показників ефективності розвитку галузі зерновиробництва; *абстрактно-логічний* – для розробки рекомендацій щодо підвищення ефективності розвитку галузі зерновиробництва на прикладі СВК «Ярославна» Конотопського району Сумської області.

Джерелами для написання кваліфікаційної магістерської роботи слугували законодавчі акти, монографії, публікації вітчизняних та зарубіжних вчених, первинні, зведені документи, річні фінансові звіти за 2020-2022 рр. на прикладі СВК «Ярославна» Конотопського району Сумської області.

Наукова новизна одержаних результатів. Виконане дослідження дало змогу сформулювати, доповнити, систематизувати та обґрунтувати основні напрями підвищення економічної ефективності виробництва зернових культур в сучасних умовах господарювання. Нами запропоновано і обґрунтовано внесення оптимальних доз мінеральних добрив як один з ключових напрямків підвищення економічної ефективності виробництва зерна.

Практичне значення одержаних результатів. Застосування розроблених пропозицій дозволить на більш високому методичному рівні вирішувати проблеми підвищення ефективності розвитку галузі зерновиробництва, як на рівні підприємства, так і на рівні держави. Практичне значення результатів дослідження полягає у виробленні методичних підходів до розробки найбільш придатних для підприємства шляхів підвищення ефективності розвитку галузі зерновиробництва.

Особистий внесок здобувача. Кваліфікаційна магістерська робота є результатом особистого наукового дослідження. Основні положення

магістерської роботи, висновки і пропозиції отримані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні результати досліджень доповідалися і пройшли апробацію на двох міжнародних науково-практичних конференціях.

Публікації. За результатами опубліковано 2 наукові праці.

Структура і обсяг роботи. Основний зміст роботи викладений на 60 сторінках комп'ютерного тексту. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 40 найменувань.

РОЗДІЛ I

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Сільське господарство має важливе значення для економіки нашої країни, а зернове господарство є його основою. Воно визначає не тільки обсяги продукції рослинництва, але і впливає на інші галузі сільського господарства та промисловості [4]. Розвиток зернового виробництва визначає якість харчових продуктів для населення та важливий компонент раціону тварин. Виробництво зерна приносить прибутки не лише виробникам, але і становить суттєву частину доходу харчової промисловості. Зернове виробництво важливе для постачання населення хлібом та хлібними виробами, а також продуктами, які виготовляються з використанням зернової сировини. Таким чином, зерно та його перероблені продукти мають велике значення для забезпечення продовольчої безпеки країни.

Необхідно акцентувати увагу на підвищенні продуктивності зернового виробництва, забезпеченні стабільних валових врожаїв зернових культур і розвитку розширеного відтворення в аграрному секторі для забезпечення стратегічної продовольчої безпеки країни.

Зернове господарство відіграє ключову роль у розвитку тваринництва. Більш ніж 40% валового збору зернових культур призначено на вирощування фуражних зернових. Україна вирощує такі основні зернофуражні культури, як ячмінь, овес, кукурудза та зернобобові (горох, вика, люпин). Кукурудза відіграє особливу роль у забезпеченні тваринництва концентрованими кормами. Культури, такі як ячмінь, кукурудза і горох, використовуються не лише для тваринництва, але й як продукти харчування. Зерно ячменю має високу кормову цінність і знаходить застосування у пивоварній, фармацевтичній, хлібопекарській, спиртовій та кондитерській промисловості як сировина.

Найпопулярнішою серед зернових сільськогосподарських культур є пшениця, яка становить майже половину загального виробництва зерна в країні

(45%). Більше ніж 24 тисяч сільськогосподарських підприємств займаються її вирощуванням, і більшість з них сіють озимі сорти. Виробництво пшениці, яке протягом останніх трьох років становило у середньому 21,2 мільйона тонн, майже вдвічі перевищує внутрішнє споживання, що робить цю культуру орієнтованою на експорт. За даними Українського клубу аграрного бізнесу, протягом трьох останніх маркетингових сезонів експорт поставок забезпечив майже 38% загального попиту на пшеницю. Українську пшеницю купляють Єгипет, Туніс, Лівія, Ізраїль, Туреччина і Бангладеш. До минулого року її експортом займалися 198 підприємств.

Після пшениці, ячмінь є другою за обсягами виробництва культурою в зерновому секторі України. Його вирощування становить близько 25% в загальній структурі виробництва зернових. Середньорічний обсяг виробництва ячменю в Україні за останні три роки склав близько 11 млн. тонн. У минулому році цю культуру вирощували 24,8 тис. сільськогосподарських підприємств. В Україні споживання ячменю для внутрішнього ринку оцінюється в 5 млн. тонн, що вдвічі менше, ніж зібрано за останні врожайні роки. Надлишок його виробництва спрямовується на експорт. В останньому році до війни 182 підприємства взяли участь у торгівлі ячменем, причому 15 з них реалізували 76% від загального обсягу (в грошовому вираженні). Більш як половина українського експорту ячменю (53%) направляється до Саудівської Аравії. Таким чином, ціни на внутрішньому ринку безпосередньо залежать від подій, що відбуваються у цій країні, таких як зростання або зниження попиту, наявність або скасування імпорتنих субсидій тощо[7].

Враховуючи їх важливе значення і широке використання в харчовій промисловості, пшениця та ячмінь перебувають під особливим контролем влади. Протягом останніх шести років в Україні було введено квотування експорту зерна тричі, і в обох випадках обмеження щодо цих двох культур були найбільш довготривалими і суворими. Додатково, як у випадку з ячменем, так і з пшеницею, Україна в основному експортує фуражні сорти зернових. Кукурудза за останні 10 років продемонструвала вражаючий прогрес у сільському

господарстві країни, збільшивши обсяги виробництва втричі. На початку 2000-х років кукурудзу вважали менш перспективною та менш рентабельною культурою, а її ціна становила всього 400 гривень за тонну.

У 2012-2013 роках світова та українська продовольча криза, супроводжувана рекордними цінами на зерно, у тому числі на фуражні види, призвела до популяризації кукурудзи. Зростання цін на фураж вимагало пошуку альтернатив та призвело до збільшення попиту на кукурудзу. Це призвело до того, що у 2015 році обсяг експорту кукурудзи перевищив загальні поставки за 2012-2013 роки. На внутрішньому ринку попит на кукурудзу зростав у міру розвитку птахівництва. У 2020 році вирощування кукурудзи в Україні вело 8,3 тисячі сільськогосподарських підприємств, які забезпечували 80% виробництва цієї культури[14].

Виробництво зерна є основною та ключовою складовою для розвитку усіх сфер сільського господарства, а також численних галузей переробної промисловості. Як одна з найбільших сегментів сільськогосподарського виробництва, зерновиробництво має велике економічне і соціальне значення. Рациональне його управління має безпосередній вплив на ефективність всього агропромислового комплексу.

Для підвищення ефективності виробництва зерна важливу роль відіграє правильне використання сільськогосподарських земель, удосконалення та регулювання земельних відносин, а також організація системи землеробства, ґрунтуючись на ресурсозберігаючих методах та комплексному підході. Глобальне завдання сільського господарства - збільшення виробництва зерна. Разом з цим, особлива увага приділяється покращенню якості зерна[9].

Отже, зернова галузь завжди була і залишається основною складовою ринкового асортименту в Україні, і традиційно вважається ключовою, оскільки вона забезпечує основні потреби країни за рахунок власного виробництва. За відповідних економічних умов Україна може самодостатньо забезпечити себе необхідною кількістю зерна та надлишок для експорту на світовий ринок. Зернове господарство успішно працює завдяки природним резервам, зокрема

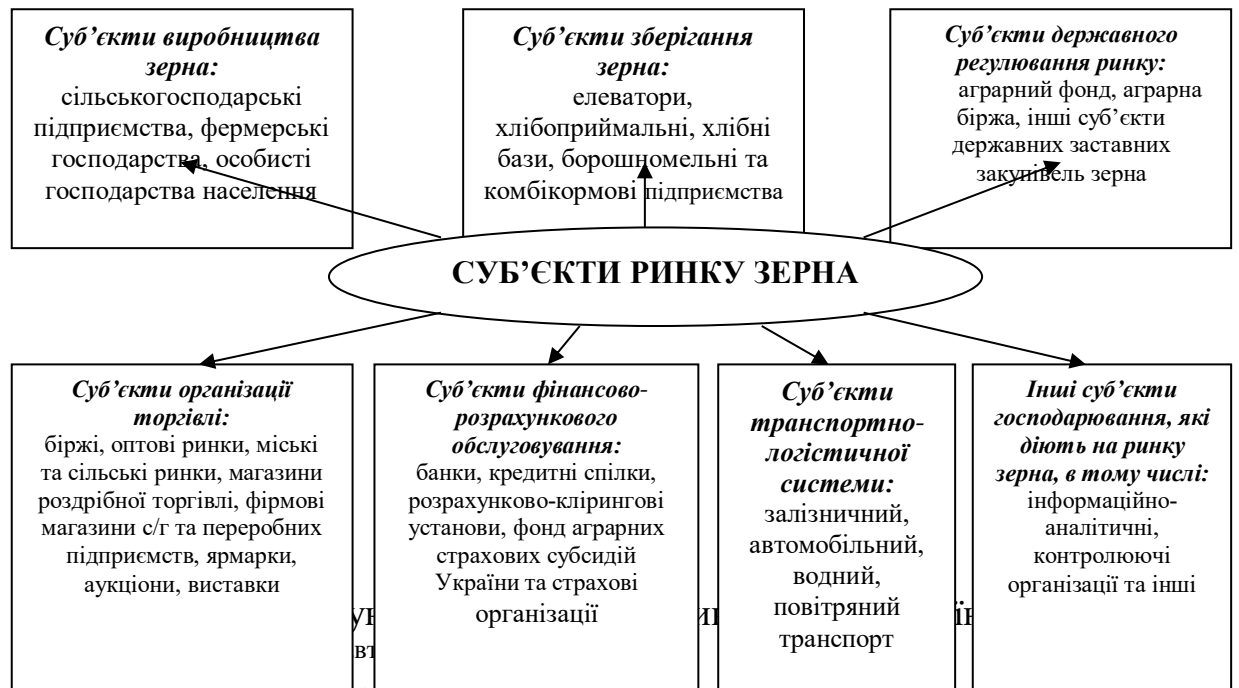
родючості чорноземів, а також сприятливим погодним умовам останніх років, які вплинули на урожайність та якість зернових культур в значній мірі. Природна плідність ґрунтів частково компенсує дефіцит в органічних та мінеральних добривах і хоча не забезпечує повноцінного покращення, але принаймні допомагає стабілізувати якість зерна.

Отже, в найближчій перспективі вирішення проблеми підвищення якості зерна не буде вирішуватися за рахунок внутрішніх резервів розвитку зернової галузі. Навіть при тому, що природні фактори і надалі матимуть важливий вплив на якість зерна, без зміцнення матеріально-технічної бази вирощування зернових важко очікувати значних поліпшень у цьому напрямку в найближчому майбутньому. Крім того, важлива підтримка держави у вигляді сприяння сільськогосподарським виробникам у закупівлі добрив є необхідною для підвищення врожайності зернових[24].

Ринок зерна представляє собою функціонування комплексу, що включає в себе обмінні операції, спрямовані на регулювання економічних відносин та забезпечення купівлі-продажу зерна та його перероблених продуктів. Зерновий ринок представляє собою систему обміну товарами і грошми, що виникають між учасниками виробництва, зберігання, торгівлі та використання зерна в умовах вільної конкуренції, вільного вибору способів реалізації зернових продуктів та встановлення цін, а також державного контролю за їх якістю і зберіганням. На зерновому ринку діють виробники зерна, підприємства, які займаються зберіганням зерна, суб'єкти, що здійснюють закупки та проводять інтервенційні операції, а також акредитовані біржі та інші учасники (див. рисунок 1.1).

Для створення ринку зерна та розвитку конкуренції в його сегменті, важливо розвивати систему зберігання зернових виробниками у власних або орендованих складах. Це дозволить підтримувати сталу пропозицію зерна протягом року та уникнути монополізації його запасів посередницькими компаніями. Також це сприятиме усуненню перешкод на шляху переміщення зернових потоків по території України. Це надасть можливість виробникам зерна

та торговим посередникам з різних регіонів України конкурувати під час оптових операцій з продажу та закупівлі зерна на ринках і біржах[18].

Упродовж останніх років Україні вдалося не лише вийти на світовий ринок зерна з успішними показниками, але й активно конкурувати з головними гравцями, такими як США, Європейський Союз, Австралія, Аргентина і Росія. На українському ринку зерна мають місце наступні проблеми[3].:

1. Виробляється надмірний обсяг зерна, який виявляється вищим за потреби у забезпеченні населення хлібом і хлібопродуктами. Щорічно після збору врожаю великі кількості зерна експортуються за низькими цінами, а пізніше імпортуються за значно вищими цінами.

2. Існує значна недорозвиненість експортної інфраструктури. На сьогоднішній день елеватори та порти переповнені зерном і не можуть приймати нові партії для подальшого експорту.

3. Інфраструктура для експорту через морські шляхи практично не розвинена. Водний шлях до портів Азовського та Чорного морів (через Дніпро) майже непрацюючий, елеватори у річних портах Дніпра перебувають у поганому стані, а при проектуванні мостів зазвичай не враховується можливість проходу барж. Залізниця фактично єдиний перевізник і часто тут спостерігаються випадки зловживань.

4. Вартість зберігання зерна на елеваторах є високою, і інфраструктура для зберігання застаріла і недоцільна, що призводить до значних втрат під час зберігання. Українські елеватори часто використовують своє монопольне становище.

5. Існує нестабільність та значні коливання цін на зерно. Це зумовлено не лише різницею між попитом і пропозицією, але й двома іншими важливими чинниками - обмінним курсом та світовою ціною на пшеницю.

6. Низька продуктивність врожаю є результатом застарілого обладнання та техніки, а також неефективних методів управління сільським господарством.

7. Щодо хлібопродуктів, ситуація краща - Україна, в принципі, може задовольнити внутрішній ринок за наявності виробничих потужностей (якщо не враховувати, що майже всю інфраструктуру контролює не дуже ефективна монопольна компанія "ДАК Хліб України").

Поняття "ефективність" широко застосовується у всіх сферах людської діяльності, таких як економіка, політика, наука, техніка, культура та інші. У смисловому аспекті, ефективність співвідноситься, з одного боку, з результативністю дії чи роботи, а з іншого - з економічністю, тобто мінімізацією витрат для досягнення певного результату[5]. Одна лише результативність не є вичерпним показником ефективності, оскільки можливий випадок, коли результат досягнуто, але він не є найкращим. Водночас, економічність сама по собі не є визначальним критерієм ефективності, оскільки можуть існувати ситуації, коли витрати є мінімальними, але результат незадовільний. Ефективність означає оцінку досягнутих результатів у порівнянні з витратами, які були зроблені для їх досягнення. Різні автори надають різні визначення терміну "економічна ефективність", які подані в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1- Дефініція поняття «економічна ефективність»

Дефініцію поняття «ефективність» різними авторами	Автор(и)
Економічна ефективність визначається як відношення досягнутого ефекту до витрат чи ресурсів, витрачених на його досягнення.	Заїка С.О. [9].
Економічна ефективність визначається як прибуток, який отримує фірма від різних ресурсів, які перебувають у її володінні.	Клочан І.В. [12].
Економічна ефективність визначається не лише можливістю системи генерувати певний результат внаслідок виконання операцій, але й	

ефективністю цього процесу, яка враховує співвідношення між витратами ресурсів та досягнутим ефектом.	Колодійчук В.А. [14].
Економічна ефективність оцінюється через відношення отриманого ефекту або результату до витрат, що пов'язані з виконанням конкретної діяльності. Це може бути як відношенням між результатом та витратами, так і відношенням між витратами та результатами самої діяльності.	Пархомець С.А. [23].

*Джерело: сформовано автором

Підвищення економічної продуктивності сільського господарства означає збільшення виробництва та підвищення якості сільськогосподарської продукції при одночасному зменшенні витрат праці і матеріальних ресурсів на кожну одиницю продукції.

Розв'язання цієї проблеми нерозривно пов'язане з подальшою комплексною інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва, що включає у себе заходи по підвищенню врожайності сільськогосподарських культур та продуктивності худоби і птиці. В сучасних умовах сільське господарство активно розвивається завдяки інтенсифікації, що є основним джерелом підвищення його економічної ефективності. Шляхи підвищення продуктивності зернового виробництва, що сприяють подальшому зростанню обсягів виробництва та зниженню витрат на одиницю продукції, включають комплекс основних заходів: удосконалення використання земель та підвищення їх родючості; впровадження комплексної механізації та автоматизації виробництва; поглиблення спеціалізації та концентрації виробництва на основі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції; ефективне використання виробничих ресурсів і праці та оптимізація витрат; впровадження продуктивних та енергоефективних технологій та методів виробництва; покращення якості та забезпечення збереження виготовленої продукції; використання передових організаційних і оплатних моделей виробництва; розвиток аграрного сектору на основі різноманітних форм власності та господарювання і забезпечення їм однакових економічних умов для незалежної та ініціативної діяльності.

Одним з важливих шляхів підвищення економічної ефективності виробництва зерна є поліпшення якості продукції, зокрема за рахунок

виращування сортів пшениці з високим вмістом білка (15-17%) і клейковини (28-36%). Поняття "якість продукції" включає в себе комплекс властивостей, які визначають спроможність даної продукції задовольняти потреби споживачів у відповідності з її призначенням.

Важливо підкреслити, що якість зернових культур грає ключову роль, оскільки закупівельні ціни на них встановлюються з урахуванням цієї якості. Посилення уваги до поліпшення виробництва і якості зерна сприяє підвищенню прибутковості зернового господарства та, відповідно, зміцненню економіки сільськогосподарських підприємств. Актуальні економічні проблеми сучасного сільського господарства, зокрема, недостатність необхідних мінеральних добрив та засобів захисту рослин, призвели до погіршення родючості ґрунтів та зменшення ключових показників ефективності сільськогосподарського виробництва - включаючи урожайність та якість продукції. У цьому контексті важливо розглянути методи компенсації недостачі необхідних елементів у ґрунті та заходи для стабілізації урожайності та покращення якості зерна. Використання бобових культур може бути одним зі способів частково компенсувати втрати азоту в ґрунті. Окрім підвищення родючості ґрунту, ці культури сприяють поліпшенню його структури. Це, в кінцевому підсумку, має позитивний вплив на рівень урожайності, якість зерна і, до певної міри, зменшує шкідливість хвороб та шкідників. У сучасних умовах дефіциту азотних добрив, важливим способом поповнення азоту в ґрунті є використання азотофіксуючих систем або створення міжвидових агрофітоценозів. Ці заходи значно покращують якісні характеристики зерна озимої пшениці.

У той же час, впровадження виращування культур і сортів інтенсивного типу може мати й негативні наслідки. Розвиток інтенсифікації сільського господарства без дотримання відповідних умов може призвести до погіршення структури ґрунту, прискорення деградації земель і загострення екологічних проблем.

Ще одним способом підвищення економічної ефективності виробництва зерна є впровадження комплексної механізації і автоматизації процесів. Це, перш

за все, сприяє збільшенню продуктивності праці в сільському господарстві, що є важливим чинником у забезпеченні якісного економічного та соціального розвитку. Збільшення продуктивності у зерновому секторі та впровадження передових технологій виробництва, а також прогресивні методи організації праці призвели до зростання врожайності зернових культур та виробництва зерна. Проте, наявний рівень виробництва не відповідає потребам області у зерні.

Досвід вітчизняного та світового землеробства підтверджує, що науково-технічний прогрес надає ефективні засоби для збереження та підвищення родючості ґрунтів. Крім того, агробіологічні характеристики культур визначають оптимальний час для збирання врожаю.

Для різних сортів зернових оптимальний час збирання врожаю зазвичай становить 5-7 днів. Проте на практиці, через негативний вплив погодних умов та обмежений рівень готовності комбайнів, цей період може збільшуватися до 10 днів. Подовження агротехнічного терміну збирання може спричинити збільшення втрат врожаю через випадання зерна. Крім того, окрім оптимального агротехнічного терміну, важливо визначити економічно доцільну тривалість збирання врожаю, тобто таку, при якій вартість втрат врожаю не перевищує витрати на придбання та експлуатацію додаткових комбайнів. Це дозволить сформувати парк зернозбиральних комбайнів, який забезпечить ефективне збирання врожаю з мінімальними експлуатаційними витратами та максимізацією прибутку. Також важливо уникнути значних втрат зерна при транспортуванні, зберіганні, переробці та використанні. Розвиток та підвищення економічної ефективності зернового господарства є ключовим у плані забезпечення продуктами харчування для населення, а також для підвищення продуктивності та ефективності виробництва інших видів сільськогосподарської продукції.

Ключовими аспектами для подальшого розвитку зернового сектору України є забезпечення матеріально-технічних ресурсів для виробництва, надання доступу до високоврожайних та цінних сортів для продовольчих і кормових цілей, а також належне внесення мінеральних та органічних добрив тощо.

Отже, ключовою проблемою для ринку зернових культур в Україні є військова агресія російської федерації, спрямована на блокування можливості вивозу українського зерна на світові ринки та спричинення голоду. Обмеження руху через українські порти у Чорному та Азовському морях перешкоджає імпортерам вивозити зернові культури з України у необхідних кількостях. Водночас незначні перевезення здійснюються залізничним і автомобільним транспортом. Багато разів ракетні удари російських військових були спрямовані на знищення аграрної інфраструктури, зокрема елеваторів та складів із зерновими. Крім того, велика кількість внутрішнього зернового ринку призвела до зниження цін на продукцію. Таким чином, сільські господарства стали стикатися з ще однією проблемою – досягнення рівня беззбитковості у власному виробництві.

Зниження негативного впливу факторів на розвиток ринку зернових культур України в сучасних умовах можливе завдяки активній державній підтримці аграрного сектору та впливу міжнародних партнерів на ситуацію навколо українського зерна. Шляхи вирішення проблем на ринку зернових культур включають стабілізацію військово-політичної ситуації в країні, забезпечення українських аграріїв посівним матеріалом, паливом та сільськогосподарською технікою, створення безпечних умов праці (включаючи розмінування посівних площ), максимізацію посівів зернових культур в безпечних регіонах та використання інноваційних технологій при виробництві та зберіганні зернових культур. Це дозволить Україні вижити у кризовому 2023 році та з оптимізмом готуватися до викликів у 2024 році. Зменшення впливу військової агресії російської федерації, розблокування морських портів та пошук альтернативних шляхів для експорту зернових культур допоможуть зменшити ймовірність світового голоду і т.д. Результати проведених досліджень вказують на те, що до 2022 року спостерігалася позитивна динаміка розвитку ринку зернових культур в Україні. Це виявляється у збільшенні кількості посівних площ, зростанні загального збору та урожайності зерна протягом останніх років.

У цьому році відзначається зменшення площ під посівами через активні воєнні дії на територіях Херсонської, Харківської, Запорізької, Донецької та Луганської областей.

Отже, наявна ситуація на ринку зернових культур в Україні вимагає рішення важливих завдань, таких як стабілізація військово-політичної обстановки у країні. Цей процес потребує співпраці не лише вищого керівництва України, але й світових лідерів інших країн-партнерів. Крім того, надзвичайно важливо надати аграріям підтримку з боку держави, забезпечивши їх посівним матеріалом, паливом та надаючи пільгове кредитування.

РОЗДІЛ II

АНАЛІЗ ВИРОБНИЦТВА І РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В ССК «ЯРОСЛАВНА»

2.1 Організаційно-економічна характеристика підприємства

Сільськогосподарський споживчий кооператив (ССК) «Ярославна» було зареєстровано в Путивльському районному управлінні юстиції Сумської області 4 грудня 2000 року. Юридична адреса кооперативу така: Україна, 41541, Сумська область, Путивльський район, село Скуносове, вулиця Калинівка, будинок 1, корпус А. ССК "Ярославна" є правонаступником усіх зобов'язань виробничо-збутового кооперативу "Ярославна". Він був утворений шляхом добровільного об'єднання фізичних та юридичних осіб на основі членства, об'єднання пайових внесків і участі в спільній сільськогосподарській виробничій, переробній, заготівельно-збутовій діяльності, представляючи багатофункціональний підхід у своїх напрямках діяльності. Статутний капітал кооперативу становив 18 000 гривень. Засновниками кооперативу є юридичні та фізичні особи, зокрема:

- Приватне підприємство "Луч", яке було зареєстроване розпорядженням голови Путивльської райдержадміністрації від 3 квітня 1998 року, під № 98. Юридична адреса: Сумська область, Путивльський район, село Скуносове, вулиця Гагаріна, 14;
- Фермерське господарство "Волков В.В.", яке було зареєстроване розпорядженням голови Путивльської райдержадміністрації від 8 грудня 1992 року, під № 298. Юридична адреса: Сумська область, Путивльський район, село Скуносове.

Мета діяльності Кооперативу полягає в задоволенні економічних, соціальних та інших потреб його членів і населення України. Ця мета досягається шляхом поєднання особистих і колективних інтересів, розподілу між членами Кооперативу ризиків, витрат і доходів, а також розвитку самоорганізації, самоуправління та самоконтролю. Кооператив займається господарською

діяльністю з метою сприяння своїм членам у виробництві молока, м'яса та інших сільськогосподарських продуктів, їх заготівлі та збуту, а також надання необхідних послуг членам Кооперативу.

Господарська діяльність ССК "Ярославна" охоплює наступні напрямки: розведення великої рогатої худоби; вирощування зернових та технічних культур; овочівництво; надання послуг у рослинництві, таких як облаштування дизайну; надання послуг у тваринництві; заготівля і збут молока, м'яса, та іншої сільськогосподарської продукції; виробництво готових кормів для тварин; оптова та роздрібна торгівля як власною продукцією, так і придбаними товарами тощо.

Вищим органом управління Кооперативом є Загальні збори уповноважених осіб членів, які несуть відповідальність за ухвалені рішення щодо діяльності Кооперативу. Виконавчий орган Кооперативу - Правління, на чолі з Головою, є відповідальним за ефективність роботи Кооперативу і підзвітне перед Загальними зборами уповноважених осіб членів, перед якими несе відповідальність.

Відповідно до штатного розкладу у ССК "Ярославна" в кооперативі працюють: голова (1 особа), директор виконавчий (1 особа), директор філіалу (2 особи), директор по виробництву (1 особа), головний бухгалтер (1 особа), економіст по бухгалтерському обліку і аналізу господарської діяльності (1 особа), огловний інженер (1 особа), звідуючий участком (1 особа), Головний агроном (1 особа), бухгалтер (2 особи), касир (1 особа), інспектор по кадрах (1 особа), економіст (1 особа), інспектор з охорони праці (1 особа), начальник відділу по сировині (1 особа), механік (2 особи).

ССК "Ярославна" включає до своєї структури молочнотоварну ферму, тракторний парк рослинницької бригади № 1, розташований у селі Скуносове, та тракторний парк рослинницької бригади № 2, розташований у селі Мачулище. Також до складу входять автотранспортний парк та лабораторія з прийому молока. На території господарства розташовано зерно-приймальний сушильний комплекс, зерносклад, вагову, гараж, склад-свинарник, свинарник маточник,

дворядний корівник, телятник, лабораторію для прийому молока, силосні ями, столярну майстерню, два кормоцехи, сауну, ветеринарну аптеку, адміністративне приміщення та міні-електростанцію.

Наступним кроком буде розрахунок ключових економічних показників функціонування ССК "Ярославна". Для початку, проведемо аналіз, визначивши основний напрямок спеціалізації підприємства (таблиця 2.1). Спеціалізація має значний вплив на розміри підприємств та їх структурних підрозділів. Зменшення кількості товарних галузей, оброблюваних культур і вирощуваних тварин, сприяє спрощенню виробничої структури і дозволяє збільшити масштаби господарства.

Таблиця 2.1- Склад та структура товарної продукції підприємства

Види продукції	2020 рік		2021 рік		2022 рік		В середньому за 2020-2022 рр.	
	виручка, тис. грн.	%	виручка, тис. грн.	%	виручка, тис. грн.	%	виручка, тис. грн.	%
Продукція рослинництва - всього	460347	82,0	286855	99,0	593634	85,0	446945	87,0
в т.ч. зернові та зернобобові - всього	218997	39,0	143400	50,0	220000	31,0	194132	38,0
з них пшениця озима	32794	6,0	19346	8,0	46994	7,0	33045	6,0
кукурудза на зерно	186203	33,0	124053	4,00	172997	25,0	161084	31,0
Насіння соняшнику	22533	4,0	56	1,0	153643	22,0	58758	12,0
Продукція тваринництва - всього	99850	18,0	126	1,0	106312	15,0	68763	13,0
Молоко	99855	18,0	126	1,0	106312	15,0	68763	13,0
Разом по підприємству	560197	100,0	286981	100,0	699946	100,0	515708	100,0

*Джерело: розраховано автором

Дані таблиці 2.1 свідчать про те, що підприємство спеціалізується на вирощуванні зернових та зернобобових культур, а саме кукурудзи на зерно. Так в структурі товарної продукції вона становить 31%. 12% в структурі товарної продукції займає насіння соняшнику. Продукція тваринництва представлена на підприємстві виробництвом молока, в структурі товарної продукції становить 13%. Загальна сума виручки по підприємству в 2022 році по відношенню до 2020 року зросла на 25% , це є слідством збільшення цін на реалізовану продукцію і в деяких випадках мова йшла про збільшення обсягів продукції, що реалізується.

Отже, галузі рослинництва та тваринництва взаємодоповнюють одна одну. Рослинництво постачає корми для тваринництва, а тваринництво, в свою чергу, забезпечує рослинництво органічними добривами. Однак спостерігається зміна у спеціалізації відповідно до сучасних тенденцій, характерних для всього сільського господарства України, що полягає в переорієнтації на вирощування високоприбуткових культур.

Продукцію ССК "Ярославна" реалізує через різноманітні канали. Наприклад, щодо молока, підприємство постачає його таким покупцям, як ПАТ "Бель Шостка Україна", АТ "Пирятинський сирзавод", ПАТ "Вімм-Біль-Данн" у місті Вишневе, Філія "ВАТ Вімм-Біль-Данн" в Україні, Роменський молочний комбінат, ПП "Рось", ТОВ "Решетилівський маслозавод". Щодо пшениці, її реалізують Фермерському господарству "Агріатік", кукурудзи – ТОВ "Грейн Компані", насіння соняшнику – ТОВ "Карлілл".

Земля є ключовим фактором продуктивності, необхідним для сільськогосподарського виробництва. Вона виступає як об'єкт праці та утворює умови для вирощування сільськогосподарських культур. Альфред Маршалл визнавав "речі та сили, які природа надає людині безоплатно - у вигляді землі, води, повітря, світла та тепла". Землю як виробничий ресурс неможливо однозначно віднести або до засобів праці, або до об'єктів праці. У галузі сільського господарства вона водночас виступає найвагомішим засобом виробництва, об'єктом праці та просторовою базою для розміщення виробництва.

З інформації в таблиці 2.2 видно, що у ССК "Ярославна" площа сільськогосподарських угідь збільшилася на 21,8%, досягнувши 9231,5 га у 2022 році, тоді як площа ріллі зросла на 22,3%, склавши в 2022 році 8961,9 га. Це пояснюється розширенням рослинницької галузі підприємства, що було відзначено в таблиці 2.1, де питома вага рослинницької продукції збільшувалася на протязі трьох років. Всі сільськогосподарські угіддя та рілля підприємство орендує у пайовиків, оплачуючи за користування землею орендну плату.

Таблиця 2.2 – Аналіз складу земель підприємства

Види угідь	2020р.	2021р.	2022 р.	Відношення 202р. до 2020р., %
Площа с/г угідь	8812	9247,7	9231,5	121,8
в т.ч рілля	8486	8921,5	8961,9	122,3
Рівень розораності,%	96,3	96,5	97,1	+0,5 п.п.

*Джерело: розраховано автором

Показник розораності на підприємстві виявився досить високим у 2022 році, становлячи 97,1%. Це перевищення початкового показника на 0,5 процентних пункта. Високий рівень розораності може бути пояснений тим, що для оренди використовуються лише ті землі, які підходять для здійснення сільськогосподарського виробництва. Загалом можна вважати, що у підприємства достатньо земельних ресурсів.

Встановлено, що в сучасний період існує кризова ситуація у справі забезпечення працівниками виробничих спеціальностей сільськогосподарських підприємств. Наразі фахівці масових професій отримують підготовку не лише в професійних технічних училищах і ліцеях, але також навчаються безпосередньо на виробництві. Головною причиною цієї проблеми є відсутність фінансових ресурсів у сільськогосподарських підприємств для оплати підвищення кваліфікації працівників основного виробництва. Катастрофічна ситуація в галузі сільського господарства пояснюється старінням працівників на підприємствах агробізнесу. Тому визначимося і ми з кількістю працюючих на підприємстві.

Із таблиці 2.3 видно, що підприємство стикається із певними труднощами у використанні робочої сили. Загальна кількість працівників зросла на 9,5%, у

рослинництві – на 45%, тоді як у тваринництві зазнавала зменшення на 9,5%. Це зумовлено переорієнтацією підприємства на більш інтенсивне виробництво рослинницької продукції. Проте, у сфері рослинництва відбулося значне зростання чисельності працівників за період, піднімаючись від 51 до 103 осіб, а потім раптово зменшилось до 50 осіб, після чого знову зросло до 74 осіб у 2022 році. У тваринництві ж, навпаки, спочатку відбулося значне зменшення чисельності працівників, впавши з 95 до 39 осіб, а потім відбулося збільшення до 103 осіб, але в 2022 році знову спостерігалось скорочення до 86 осіб. Такі коливання свідчать про велику рухливість кадрів у даному підприємстві.

Таблиця 2.3 - Використання трудових ресурсів підприємства

Показники	Роки			2022 у % до 2020
	2020	2021	2022	
Середньооблікова чисельність працівників, чол	152	153	160	109,5
рослинництво	103	50	74	145,0
тваринництво	49	103	86	90,5
Відпрацьовано 1 робітником днів за рік, днів	223	186	180	73,5
Фонд оплати праці, тис.грн	4682,9	3770,4	4809,2	138,1
Середньорічна заробітна плата одного працівника, тис. грн	30,8	24,6	30,1	126,5
Середньомісячна заробітна плата одного працівника, грн	2567	2054	2505	126,1
Вироблено валової продукції в постійних цінах на 1 середньооблікового робітника, тис.грн	393,8	459,8	443,6	162,5

*Джерело: розраховано автором

Також відзначається значне зменшення кількості відпрацьованих днів одним працівником з 245 до 180 днів у 2022 році, хоча коефіцієнт використання робочого часу залишається майже незмінним – 0,88. Фонд оплати праці зріс на 38,1%, також відбулося підвищення середньорічної та середньомісячної заробітної плати одного працівника.

Темпи росту продуктивності складають 62,5%, що виявляється значно вищими, ніж темпи росту заробітної плати, яка зросла на 26%. Отже, можна зазначити, що робоча сила використовується ефективно, але через спостерігаєму

плинність кадрів, умови праці в даному підприємстві можуть бути визнані важкими.

Окрім доступу до земельних та робочих ресурсів, які є необхідними для будь-якого виду діяльності, включаючи сільське господарство, кожне підприємство повинно мати в своєму розпорядженні основні фонди. Ці фонди складають найбільшу частку капіталу підприємства. Склад, структура та технічний рівень основних фондів мають вплив на результати економічної діяльності підприємства.

Таблиця 2.4 - Аналіз забезпеченості підприємства фондами і ефективність їх використання

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. у % до 2020 р.
Вартість основних виробничих фондів, тис. грн	36202	37914	36482	102,0
Фондоозброєність, тис. грн.	238,17	247,80	228,01	96,0
Фондозабезпеченість на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	410,82	409,97	395,21	96,0
Вартість валової продукції, тис. грн	342 295	305 077	481 598	141,0
Фондовіддача	15,5	7,5	19,2	127,0
Фондоємність	0,1	0,2	0,1	100,0
Продуктивність праці, тис. грн	363,8	459,8	403,6	111,0

*Джерело: розраховано автором

Дані таблиці 2.4 свідчать про те, що в 2022 році по відношенню до 2020 року вартість основних виробничих фондів підприємства збільшилась лише на 2 % за рахунок індексації. При цьому вартість валової продукції за відповідний період збільшилась на 25% за рахунок підвищення цін на відповідну продукцію.

Треба зазначити, що показник фондоозброєності в 2022 році по відношенню до 2020 року зменшився на 4,0%. Даний факт свідчить про те, що активи якими користується підприємство мають тенденцію до старіння. За останні п'ять років підприємство не купувало і не оновлювало основні засоби.

Так ефективність використання основних засобів підприємства має тенденцію до збільшення. Так показник фондовіддача збільшився на 27,0%. При цьому фондоємність за останні рока не змінилася.

Показник продуктивності праці збільшився на 11,0% за рахунок збільшення вартості валової продукції і незначного збільшення вартості фондів.

В цілому підприємство використовує свої фонди ефективно, але слід звернути увагу на старіння активів які є розпорядженні підприємства.

Ефективність діяльності підприємства можна оцінювати за допомогою загальних показників, таких як прибуток і рівень рентабельності. А отже, проаналізуємо, їх у таблиці 2.5

Таблиця 2.5 - Основні економічні показники діяльності ССК «Ярославна»

Показники	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2022р. у % до 2020 р.
Валова продукція у спів ставних цінах 2010 року, тис.грн	342 295	305 077	481 598	141,0
в т. ч. на: -1 середньооблікового робітника, тис. грн.;	2251,9	1994,0	3009,0	134,0
- 100 грн. основних виробничих фондів, грн.;	38,8	33,0	52,1	133,0
- на 100 га сільськогосподарських угідь, тис.грн				
Товарна продукція, тис. грн.	560197	286981	699946	125,0
в т. ч. на: -1 середньооблікового робітника, тис. грн.;	3685,5	1875,7	4374,7	119,0
- 100грн. основних виробничих фондів, грн.;	1547,4	756,9	1918,6	124,0
Валовий прибуток всього, тис. грн.	48 228	116 433	140576	2,9 р
Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	3420	72350	127 012	30, 0 р
Рівень рентабельності (збитковості), %	1,0	38,0	37,0	

*Джерело: розраховано автором

Дані таблиці 2.6 свідчать про фінансові результати діяльності підприємства. Так вартість валової продукції підприємства в 2022 році по відношенню до 2020 року збільшилась на 41 %, за рахунок підвищення цін на продукцію. Вартість товарної продукції за останні три роки збільшилась на 25%.

Збільшення вартості валової продукції стало результатом збільшення таких показників, як: вартість валової продукції на1 середньооблікового робітника, вартість валової продукції на 100 грн. основних виробничих фондів, вартість валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь, відповідно на 34%, 35% та 25%.

Вартість товарної продукції за останні три роки збільшилась на 25%. Збільшення вартості товарної продукції стало результатом збільшення таких

показників, як: вартість товарної продукції на 1 середньооблікового робітника, вартість товарної продукції на 100 грн. основних виробничих фондів, відповідно на 19 та 21 відсотки. Валовий прибуток підприємства за останні три роки збільшився майже в 3 рази. Отже, ССК "Ярославна" успішно управляє своєю діяльністю, досягла стійкого зростання продуктивності праці та ефективного використання сільськогосподарських земель. Проте для подальшого удосконалення йому важливо знайти способи підвищення ефективності використання основних фондів та зменшення витрат на виробництво й реалізацію продукції, що сприятиме загальній ефективності підприємства.

2.2. Аналіз динаміки виробництва зернових та їх економічна ефективність

Господарювання сільськогосподарських підприємств ефективним чином значно залежить від асортименту культур, що вирощуються на їхніх землях, та від їхнього відношення, тобто від структури посівних площ. Термін "посівна" вказує на площу ріллі, яка використовується для вирощування сільськогосподарських культур. Розміри посівних площ обчислюються для окремих видів культур.

Таблиця 2.6.- Склад та структура орних земель підприємства

Культури та види угідь	2020 рік		2021 рік		2022 рік		В середньому за 2020-2022 рр.	
	га	%	га	%	га.	%	га	%
Рілля - всього	8486,0	100,0	8921,5	100,0	8961,9	100,0	8790,0	100,0
Площа посіву - всього	8486,0	100,0	8921,5	100,0	8961,9	100,0	8790,0	100,0
пшениця озима	2271	27,0	1279,0	14,0	2291,0	26,0	1947,0	22,0
кукурудза на зерно	4994	59,0	3997,0	45,0	3425,0	38,0	4139,0	47,0
Насіння соняшнику	1221	14,0	3645,5	41,0	3245,9	36,0	2707,0	31,0

*Джерело: розраховано автором

Аналізуючи таблицю 2.6 можна констатувати, що підприємство майже повністю розорює землі, які знаходяться в оренді підприємства. Найбільшу питому вагу становить площа, яка засіяна під кукурудзу на зерно і становить 47%. Відповідно насіння соняшнику і озима пшениця становлять 31 % і 22 %. Слід зазначити, що підприємство за останні 3-5 років перестало вирощувати пшеницю яру, гречку, горох, сою та ріпак. Дана структура посівних площ підприємства повністю відповідає сучасним потребам ринку, але на жаль це призводить до порушення структури посівів, тобто не визначаються попередники, а це впливає урожайність сільськогосподарських культур.

Урожайність представляє собою середній обсяг продукції, отриманий з одиниці посівної площі. Під час аналізу даних про урожайність визначається ступінь виконання планових завдань щодо урожайності та загального збору продукції. Також проводиться аналіз динаміки урожайності та вивчається вплив природно-кліматичних і економічних чинників на цей показник з метою виявлення резервів для підвищення урожайності та збільшення виробництва рослинництва.

Рисунок 2.1 – Структура орних земель підприємства

*Джерело: сформовано автором
но автором

Урожайність представляє собою середній обсяг продукції, отриманий з одиниці посівної площі. Під час аналізу даних про урожайність визначається ступінь виконання планових завдань щодо урожайності та загального збору продукції. Також проводиться аналіз динаміки урожайності та вивчається вплив

природно-кліматичних і економічних чинників на цей показник з метою виявлення резервів для підвищення урожайності та збільшення виробництва рослинництва.

Зміна урожайності, або динаміка, може бути обумовлена різними факторами, як об'єктивними, так і суб'єктивними. До об'єктивних факторів вчені включають: природно-кліматичні умови, рельєфні особливості, температурні показники та інші аспекти. Серед суб'єктивних факторів враховують агротехнічні та технологічні умови вирощування культур, культуру землеробства, внесення добрив, а також якість і строки виконання польових робіт.

Перш за все, важливо розглядати зміни в урожайності основних сільськогосподарських культур, що вирощуються на підприємстві що аналізується (див. таблицю 2.7).

Таблиця 2.7.- Динаміка урожайності сільськогосподарських культур

Культура	Рівень урожайності, ц/га			Відхилення 2022 р. до 2020 р., (+,-)
	2020	2021	2022	
пшениця озима	41,6	27,2	25,4	-16,2
кукурудза на зерно	43,2	53,1	56,9	13,7
насіння соняшнику	14,5	15,7	13,6	-0,9

*Джерело: розраховано автором

В таблиці 2.7 ми проаналізуємо зміни, які відбулися в динаміці урожайності підприємства. Так урожайність озимої пшениці за останні три роки зменшилась на 16,2 ц. при цьому урожайність кукурудзи на зерно збільшилась на 13,7 ц. І як слідство підприємство почало більше вирощувати саме цієї культури.

Отримані раніше результати можна використовувати для створення напівімперичних моделей трансформації врожайності на певному рівні для конкретних зернових культур. При цьому можна враховувати конкретні температурні режими, опади, попередників і визначати відповідні напрями адаптації сільськогосподарських культур до змін у навколишньому середовищі. Шляхом аналізу динаміки урожайності зернових культур можна визначити

тенденції у зміні врожайності сільськогосподарських культур за останні п'ять років по підприємству. (див. таблицю 2.8-2.14). Після цього можна встановити закономірності та тенденції, які дозволять розрахувати прогнозовану урожайність для вказаних культур.

Виробництво зерна є ключовою галуззю в рослинництві, визначаючи не лише життєві потреби людства, але й соціально-економічний статус країни на міжнародній арені. На жаль, у сучасних умовах ринку збільшення обсягів продовольчого та фуражного зерна від українських виробників ще не є показником їхньої ефективності та розвитку сільськогосподарського виробництва загалом. Головною причиною цього є нескоординованість системи реалізації виробленої продукції. Прогнозоване значуще зростання виробництва та експорту вітчизняного зерна в найближчі роки, що буде досягнуто за рахунок підвищення врожайності, розширення посівних площ під зерновими культурами та більш ефективного господарювання, вимагає вдосконалення ефективних каналів збуту продукції.

Таблиця 2.8 - Динаміка і структура валових зборів товарної сільськогосподарської продукції (обсяг виробництва в масі після доробки)

Показник	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Відхилення 2022 р. до 2020 р., ±, %	
	ц	%	Ц	%	тис. ц	%	ц	%
Пшениця озима	96 877	19,0	47 693	13,0	81 340	23,0	-15537	83,6
Кукурудза на зерно	424 000	81,0	327 374	87,0	269 668	77,0	- 154 332	63,0
Всього зернобобові	520 877	100,0	375067	100,0	351008	100,0	-169869	67,0

*Джерело: розраховано автором

Дані таблиці 2.8 свідчать про те, що в 2022 році по відношенню до 2020 року валовий збір по всім зерновим і зернобобовим мав тенденцію до зменшення. Так валовий збір по озимій пшениці зменшився 16 %, по кукурудзі на зерно на 37%. В цілому по підприємству валовий збір зменшився на 33%.

Отже, пшениця озима є основною товарною культурою, яка забезпечує ефективність галузі зерновиробництва. Подивившись лише на загальний обсяг зібраних врожаїв, неможливо зробити висновки щодо продуктивності землі. Для

цього необхідно виконати розрахунки, враховуючи кількість отриманої продукції на одиницю площі — урожайність, яка є одним із ключових показників ефективності сільського господарства.

Дані таблиці 2.8 свідчать про те, що урожайність озимої пшениці виросла на 30%. Темп зростання (приросту) урожайності кукурудзи на зерно за рік можна визначити, використовуючи середньо геометричну або середньоарифметичну зважену методику. Давайте обчислимо цей показник за допомогою середньо геометричного методу:

Таблиця 2.9 - Оцінка показників динаміки урожайності озимої пшениці

Урожайність, ц/га	Абсолютний приріст, тис.грн.		Темп зростання,%		Темп приросту,%	
	Базисний	Ланцюговий	Базисний	Ланцюговий	Базисний	Ланцюговий
41,6	22,1	12,6	213,3	143,4	113,3	-5,3
27,2	7,7	-14,4	139,5	65,4	39,5	-78,1
25,4	5,9	-1,8	130,3	93,4	30,3	28,0

*Джерело: розраховано автором

$$T_{\text{пр}} = \sqrt[n]{T_1 * T_2 * T_3 * T_4 * T_5} = \sqrt[4]{1,0 * 1,4870 * 1,4340 * 0,6540 * 0,9340} = 1,0335 = 103,35\% \quad (2.1.)$$

$$T_{\text{пр}} = 103,35 - 100 = 3,35 \%. \quad (2.2)$$

У даному випадку показником середньорічного темпу зростання урожайності озимої пшениці є значення в 3,35%. Слід зауважити, що практично усі основні країни-експортери за двадцять останніх років збільшили урожайність пшениці. Мабуть лише Євросоюз зменшив цей показник в останні два роки в результаті дворічних кліматичних проблем, які відбилися не тільки на врожайності, але й на якості самого зерна.

Однак, незважаючи на це, Європейський союз залишається лідером за урожайністю зернових культур. У кінці XX століття Сполучені Штати були на другому місці за врожайністю пшениці, але на початку 2010-х років вже уступили Україні та Канаді, яка збільшила врожайність на 30% протягом двадцяти років. Глибокий аналіз розвитку аграрного сектору України, зокрема основних олійних і зернових культур, показує, що рекордні темпи зростання

врожайності цих культур в Україні є результатом впровадження заходів України та відкриттям аграрного ринку для західних технологій і капіталу.

Дані таблиці 2.9 свідчать про те, що урожайність озимої пшениці за три роки можна збільшити до 33 ц завдяки використанню правильної аграрної поведінки. Якщо тенденція зміни урожайності буде продовжуватися і в подальшому, можна передбачити врожайність на наступні роки. Прогнозована урожайність озимої пшениці в 2025 році обчислюється за формулою: $Y = a + b * x = 25,3 + 1,1 * 6 = 25,3 + 6,6 = 31,9$ ц/га, а в 2018 році вона становитиме 33,0 ц/га.

Таблиця 2. -10 Визначення тренду урожайності озимої пшениці по підприємству

рік	фактор часу (x)	X ²	урожайність, ц/га (y)	x*y
2020	3	9	41,6	124,8
2021	4	16	27,2	108,8
2022	5	25	25,4	127,0
Всього	15	55	142,7	438,1

*Джерело: розраховано автором

Розрахуємо прогнозну урожайність кукурудзи на зерно.

Середнє значення буде:

$$x_{\text{сер}} = \frac{\sum x}{n} = \frac{15}{5} = 3 \quad (2.3)$$

$$y_{\text{сер}} = \frac{\sum y}{n} = \frac{239,9}{5} = 47,9. \quad (2.4)$$

Коефіцієнт регресії (b) визначають за формулою:

$$b = \frac{\sum x * y - n * x_{\text{сер}} * y_{\text{сер}}}{\sum x^2 - n * x_{\text{сер}}^2} = \frac{744,7 - 5 * 3 * 47,9}{55 - 5 * 3^2} = 2,6. \quad (2.5)$$

Значення a (вільний член рівняння) визначають за формулою:

$$a = y_{\text{сер}} - b * x_{\text{сер}} = 47,9 - 2,6 * 3 = 40,1.$$

На розвиток галузі зерновиробництва підприємства, що аналізується, впливають певні фактори, їх необхідно враховувати. Площа, на яку висівається певна культура, урожайність і обсяг валового збору представляють собою три взаємопов'язані, взаємозалежні та в певному відношенні взаємообумовлені

показники. Обсяг валового збору, який є потенційною товарною масою, залежить від двох основних факторів першого порядку - посівної площі і урожайності. Вплив кожного з цих факторів, як і їхня сукупність на результативний показник, визначається аналітичним методом різниць (див. Таблицю 2.12). Розрахунки таблиці 2.12 показали, що валовий збір по озимій пшениці має тенденцію до зменшення. Це відбувається завдяки скороченню посівних площ і зменшенню урожайності.

Таблиця 2.11– Розрахунок впливу факторів на валовий збір зернових культур

Назва культур	Посівна площа, га		Урожайність, ц/га		Валовий збір, ц		Розрахунковий валовий збір	Відхилення валового збору 2021 від 2019 р., ±, ц		
	2020	2022	2020	2022	2020	2022		Всього	в т.ч. за рахунок зміни:	
									Посівних площ	Урожайності
Пшениця озима	2271	2291	41,6	25,4	96 877	81 340	95306	-15537	-5447	-10090
Кукурудза на зерно	4994	3425	43,2	56,9	424 000	269 668	147960	154332	-100689	+53643

*Джерело: власні розрахунки автора

По кукурудзі на зерно ситуація трішечки інша. В цілому валовий збір у 2022 році по відношенню до 2020 року зменшився. При цьому на таке зменшення вплинуло зменшення посівних площ, але перекилося збільшенням врожайності. Тобто валовий збір зменшився на 154 332 ц. за рахунок зменшення площі посіву підприємство недоотримало 100689 ц, при цьому додало за рахунок врожайності 53643 ц.

З попередніх розрахунків стало зрозумілим, що підприємство спеціалізується на вирощуванні кукурудзи на зерно та озимої пшениці. Ми розглянемо зміни в основних показниках економічної ефективності виробництва та реалізації кожного виду продукції.

Продукцію, яку виробляють, необхідно успішно реалізувати, що становить проблему для вітчизняних агровиробників. Вони продають свою продукцію за низькими цінами, що призводить до того, що вони витрачають

на виробництво сільськогосподарської продукції більше, ніж отримують від її реалізації. Це призводить до низької рентабельності аграрного виробництва і, в кінцевому підсумку, до банкрутства сільськогосподарських підприємств. Цю ситуацію можна пояснити відсутністю відповідних теоретичних основ реалізації сільськогосподарської продукції, недостатньою підтримкою держави та не розглядом особливостей реалізації аграрної продукції товарами, оскільки вона є специфічною.

Таблиця 2.12 – Динаміка абсолютних вартісних показників виробництва і реалізації пшениці озимої, тис. грн

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. до 2020 р.	
				абсол., один.	відн., %
Виробнича собівартість продукції,	33626,8	19774,6	35673,3	2046,5	106,0
Собівартість реалізованої продукції	32771,0	16906,1	33557,6	786,6	102,0
Витрати на збут, тис. грн.	-	-	606,0	+606,0	-
Вартість реалізованої продукції	32794,0	19346,0	46994,0	14200	143,0
Прибуток, тис. грн.	2052,0	14470,0	25402,4	2350,4	12,3 р
Кількість продукції, - вироблено, ц	100019,9	47836,4	81641	- 18378,9	82,0
- реалізовано, ц	94409,0	40775,0	76 543,0	-17866	81,0

*Джерело: власні розрахунки автора

Дані таблиці 2.12 свідчать про те, що в 2022 році по відношенню до 2020 року виробнича собівартість пшениці озимої збільшилась на 2046,5 тис. грн., що в абсолютному виразі становить 6%. Собівартість реалізованої озимої пшениці збільшилась за останні три роки на 2%. Витрати на збут лише в 2-22 році становили 606 тис. грн.

Вартість реалізованої озимої пшениці за останні три роки збільшилась на 43%., при тому що натуральні показники відповідного показника мають тенденцію до зменшення. Підприємство має не лише компенсувати витрати на виробництво та реалізацію своєї продукції (робіт, послуг), але й досягати позитивного фінансового результату, який виражається у прибутку. Недогармонія між обсягами виробництва та реалізації продукції негативно

впливає на ефективність функціонування підприємства. Отже, кожний бізнес повинен проводити аналіз, визначати та узгоджувати обсяги виробництва та реалізації своєї продукції.

Це вказує на необхідність контролю за виробництвом продукції на основі розробки та послідовної реалізації товарної політики, оскільки через неї визначаються ринкові можливості підприємства. При цьому важливе значення набуває аналіз рівня попиту на дану продукцію. Підприємство, опираючись на результати маркетингових досліджень, має формувати перспективну виробничу програму, що призведе до збалансованих взаємозалежних показників обсягів виробництва та реалізації продукції.

Таблиця 2.13 – Динаміка абсолютних вартісних показників виробництва і реалізації кукурудзи на зерно, тис. грн

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. до 2020 р	
				абсол., один.	відн., %
Виробнича собівартість продукції,	121301,2	101663,5	135 124,3	13823,1	111,0
Собівартість реалізованої продукції	171291,6	67596,1	119111,9	-52179,7	70,0
Витрати на збут, тис. грн.	-	576,8	2159,0	-	-
Вартість реалізованої продукції	186203	124053	172997	-13206	93,0
Прибуток, тис. грн.	2052,0	43410,0	76207,2	74155,0	25 р
Кількість продукції, - вироблено, ц	424 000,0	327 373,5	284813,0	-139187	67,0
- реалізовано, ц	589351	217580	276 167,0	-313184	47,0

*Джерело: власні розрахунки автора

Дані таблиці 2.13 свідчать про те, що виробнича собівартість кукурудзи на зерно за останні три роки збільшилась на 11%. Навпаки собівартість реалізованої продукції зменшилась на 30 % в 2022 році по відношенню до 2020 року. Витрати на збут мають тенденцію на збільшення, за два останні роки збільшилась майже в три рази. Вартість реалізованої продукції зменшилась на 7% завдяки зменшенню площ посівів.

Це вказує на необхідність контролю за виробництвом продукції, заснованого на розробці та послідовній реалізації товарної політики, оскільки

через неї формуються ринкові можливості для підприємства. При цьому аналіз рівня попиту на конкретну продукцію набуває важливого значення. З опорою на результати маркетингових досліджень підприємство повинно розробляти перспективну виробничу програму, що призведе до збалансованих та взаємозалежних показників обсягів виробництва та реалізації продукції.

Розвиток економічних відносин, трансформація національної економіки та її інтеграція в європейський простір вимагають вдосконалення управлінських функцій. Успішна реалізація цих процесів визначається належним розумінням економічної сутності ключових елементів функціонування підприємств, де виробничі витрати відіграють значущу роль. Глибоке вивчення сутності витрат є необхідним не лише для визначення їхнього місця в системі управління, а й для досягнення ефективного управління підприємствами.

Таблиця 2.14 Динаміка операційних витрат (за елементами) на виробництво пшениці озимої

Елементи операційних витрат	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. від 2020 р., ±	
	Сума, тис. грн.	Сума, тис. грн.	Сума, тис. грн.	Абсолютне, тис. грн.	Відносне, %
Прямі матеріальні витрати – всього, в т.ч.:	17188	9396	21705	4517	129,0
- насіння та посадковий матеріал	2700	1536	3223	523	119,0
- мінеральні добрива	5601	2562	10276	4674	183,0
- пальне і мастильні матеріали	2004	1658	1347	-657	67,0
- інші матеріальні витрати	6883	3640	6858	-25	100,0
Прямі витрати на оплату праці	101	-	-	-	-
Інші прямі витрати – всього, в т.ч.:	16337	10378	13967	-2370	88,0
- відрахування на соціальні заходи	22	-	-	-	-
- амортизація	956	566	1839	883	192,0
загальновиробничі і інші прямі витрати – всього, з них:	8241	6746	6051	-2190	73,0

- оплата послуг сторонніх організацій	7117	3066	6078	-1039	85,0
Виробнича собівартість виробленої продукції	33627	19775	35673	2046	106,0

*Джерело: власні розрахунки автора

Дані таблиці 2.14 свідчать про те, що виробнича собівартість виробленої продукції в 2022 році по відношенню до 2020 року збільшилась на 6%. Таке збільшення відбулося за рахунок збільшення матеріальних витрат на придбання мінеральних добрив та насінневого матеріалу. Цей факт для підприємства не є позитивним, оскільки для того щоб підвищувати ефективність виробництва необхідно постійно працювати над питаннями зниження витрат, пов'язаних з операційною діяльністю. Ми розуміємо, що витрати підприємства визначаються як зовнішніми, так і внутрішніми факторами середовища, що призводять до формування їхнього рівня і розміру. До зовнішніх чинників можна віднести наступне: стан економіки країни в цілому; механізм регулювання держави щодо підприємницької діяльності; умови ризиків виробничих факторів; кон'юнктура споживчого ринку. Серед внутрішніх чинників, які впливають на розмір витрат, включають структуру капіталу, умови постачання сировини і матеріалів, ефективність використання основних фондів, управління трудовими ресурсами та обсяг та склад виготовленої продукції. Тому підприємству необхідно постійно здійснювати контроль за коливаннями витрат від операційної діяльності, бо від них залежить результативність діяльності підприємства.

Таблиця 2.15 -Динаміка операційних витрат (за елементами) на виробництво кукурудзи на зерно

Елементи операційних витрат	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. від 2020 р., ±	
	Сума, тис. грн.	Сума, тис. грн.	Сума, тис. грн.	Абсолютне, тис. грн.	Відносне, %
Прямі матеріальні витрати – всього, втч	69150	45674	71452	2392	103,0
- насіння та посадковий матеріал	16019	17406	14657	-1362	94,0
- мінеральні добрива	23805	12736	15868	-7937	67,0

- пальне і мастильні матеріали	4614	5364	11780	7166	2,5 р
- інші матеріальні витрати	24711	55960	29147	4436	116,0
Прямі витрати на оплату праці	173	-	1642	1469	9,5 р
Інші прямі витрати – всього, в т.ч.:	51978	55960	62030	10052	119,0
- відрахування на соціальні заходи	38	-	353	315	9,2
- амортизація	1945	2905	4305	2360	2,2 р
загальновиробничі і інші прямі витрати – всього, з них:	24393	21210	62030	37637	2,5 р
- оплата послуг сторонніх організацій	25601	31845	21617	-3984	85,0
Виробнича собівартість виробленої продукції	121301	101633	135124	13823	112,0

*Джерело: власні розрахунки автора

Дані таблиці 2.15 дають можливість проаналізувати динаміку витрат по виробництву кукурудзи на зерно за останні три роки. Так виробнича собівартість за останні три роки збільшилась на 12%. До цього призвело збільшення матеріальних витрат і витрат на оплату праці. Пр виробництві кукурудзи на зерно найбільшою статтею витрат стали витрати на придбання паливомастильних матеріалів в 2,5 рази. Це пов'язано зі збільшенням посівних площ під дану культуру і відповідно збільшення цін на паливо.

Набільшу питому вагу в структурі витрат займають оплата праці і нарахування і відрахування із заробітної плати. Оплата стороннім організаціям зменшилась на 15%.

Для зменшення матеріальних витрат підприємство повинно здійснити наступні заходи: налагодити прямі зв'язки з виробниками матеріалів (сировини) або скоротити кількість посередників; укласти договори з постачальниками, які пропонують найбільш вигідні умови; використовувати менш дорогі комплектуючі, якщо це можливо; впроваджувати ресурсозберігаючі технологічні процеси, що дозволяють економити на вартості сировини та інших ресурсів.

Оптимізація виробничих процесів - це основний напрямок для зменшення операційних витрат підприємств сільськогосподарського спрямування. Основними шляхами досягнення цієї мети є:

- збільшення обсягу виробництва продукції за рахунок ефективнішого використання виробничої потужності підприємства;
- зменшення витрат на виробництво продукції через підвищення продуктивності праці, раціональне використання сировини, матеріалів, електроенергії, палива та обладнання.

РОЗДІЛ III

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

3.1. Вплив війни на підвищення економічної ефективності виробництва зернових та формування ринку зерна

Агресивне вторгнення росії в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року, справило негативний вплив на аграрний сектор України та новостворений ринок сільськогосподарських земель. Блокада морської торгівлі, ініційована росією в середині лютого, викликала крах експорту сільськогосподарської продукції, а ринок землі зупинив усі операції в день вторгнення. Незважаючи на труднощі у перших місяцях війни, Україна, завдяки підтримці міжнародної спільноти, частково відновила експорт сільськогосподарської продукції і залишила свої позиції серед найбільших світових постачальників зернових.

Аграрний сектор визнають одним з ключових компонентів економіки України. Протягом 2021 року приблизно 14% населення країни займалося сільськогосподарським виробництвом, що вносило 10,9% до загального валового внутрішнього продукту (ВВП) та становило 41% обсягу експорту. Україна визнана одним із найбільших світових експортерів зернових, а її доля на світовому ринку зросла протягом останнього десятиріччя. Станом на 2021 рік Україна контролювала понад 40% світового експорту соняшникової олії, більше 10% кукурудзи та ячменю, а також близько 10% експорту пшениці та ріпаку (рис. 3.1)

Агресивне вторгнення Росії в Україну призвело до серйозних труднощів для аграрного сектору країни. Приблизно 36% обсягу вирощування зернових культур, які розташовані на території, що безпосередньо постраждала внаслідок воєнних дій, втратилися [1]. Приблизно 30% території України стало потенційно мінованим. Крім того, блокада Чорного моря та пошкодження

сільськогосподарських підприємств значно підвищили витрати та ризики, пов'язані з виробництвом та експортом зерна. Український уряд та міжнародна спільнота активно працюють, щоб забезпечити збереження логістичних маршрутів для експорту зерна.

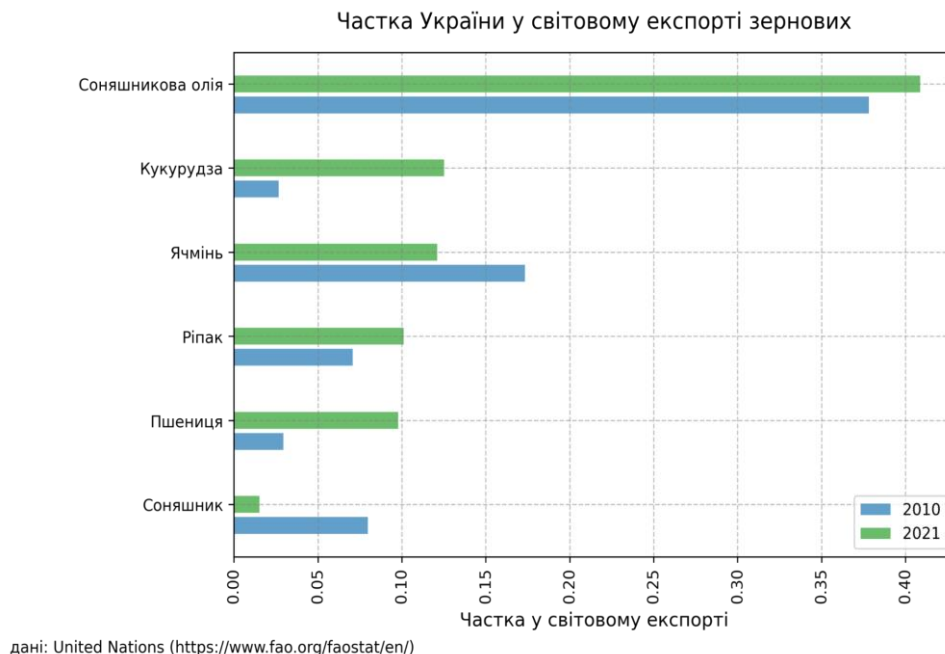

Рисунок 3.1 - Частка України у світовому експорті зернових

*Джерело: сформовано автором [1]

Наприклад, ініціатива зернового транспортування Чорноморським шляхом допомогла подолати логістичні обмеження і сприяла частковому відновленню експорту зерна. Проте, навіть при великих зусиллях, за інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства, станом на квітень 2023 року обсяг експорту зернових зменшився приблизно на 13% в порівнянні з попереднім маркетинговим роком.

Малих виробників також вразили негативні наслідки війни. Згідно з дослідженням FAO, 44% виробників вказують на катастрофічне зростання собівартості продукції, а кожен четвертий учасник опитування повідомляє про скорочення або припинення виробництва через воєнний конфлікт [2]. Станом на перше лютого 2023 року загальні втрати в українському сільському господарстві оцінюються в 40,2 мільярди доларів США, з прямими збитками у розмірі 8,7 мільярдів доларів. За менше ніж рік до вторгнення, у червні 2021 року, Україна

відкрила ринок сільськогосподарських земель після двадцятирічного мораторію, який обмежував продаж таких земель. Уряд встановив мораторій на продаж в 2001 році, після того, як пройшло десятиліття від початку первинної приватизації земель після розпаду Радянського Союзу (сільськогосподарські землі тоді продавалися лише протягом короткого періоду наприкінці 1990-х років, і навіть тоді ринок був дуже обмеженим). Складний процес первинної приватизації землі та двадцятирічний мораторій призвели до утворення розсіяної структури власності на землю та великої кількості невеликих земельних ділянок, розкиданих по всій країні, що ускладнює консолідацію сільськогосподарського сектору України. Станом на 2020 рік у приватній власності знаходилося 31 мільйон гектарів або 75% сільськогосподарських земель України і налічувалося близько 6,9 мільйонів приватних власників землі. Проте, відповідно до інформації Державного земельного кадастру, тільки 29% землі обробляються власниками, в той час як більшість сільськогосподарських угідь використовується за угодами оренди.

На момент 2020 року, 117 найбільших компаній володіли 16% (або 6,45 мільйонів гектарів) всіх сільськогосподарських земель, головним чином шляхом укладання договорів оренди. За даними бази даних Land Matrix Database, зовнішній контроль над сільськогосподарськими землями в Україні через прямі іноземні інвестиції охоплює щонайменше 3,3 мільйони гектарів, що становить близько 10% оброблюваних земель в країні. Однак база даних Land Matrix відстежує лише найбільші угоди оренди землі, тому ці дані представляють нижню межу оцінки обсягу земель, які перебувають під контролем іноземних інвесторів.

Сільськогосподарський сезон 2022–2023 років наближається до завершення, і згідно з оцінками ФАО, світовий обсяг виробництва зернових у 2022 році за річне обчислення скоротився на 1,0 відсотка, переважно через зменшення виробництва кукурудзи та, в меншій мірі, рису та сорго. В споживанні зернових на сезон 2022–2023 років передбачається зменшення на 0,9 відсотка, основним чином через скорочення споживання фуражних зернових та

рису, а також зменшення інших видів споживання інших основних зернових культур. У цей же час позначається тенденція зростання споживання зернових в продовольчих цілях. Прогнозується, що обсяг виробництва зернових у світі перевищить обсяг їх споживання, що призведе до невеликого зростання запасів зернових до кінця сезону 2023 року (0,2 відсотка), перевищуючи початкові показники сезону. Зростання запасів пшениці та ячменю буде забезпечено таким чином, що вони з компенсуванням перевищать скорочення запасів кукурудзи, рису та сорго. Очікується, що обсяг торгівлі зерновими в сезоні 2022-2023 років зменшиться на 2,3 відсотка порівняно із рівнем сезону 2021-2022 років, і таке зменшення торкнеться всіх основних зернових культур, за винятком пшениці.

Щодо сезону 2023–2024 років, за попередніми прогнозами, обсяги виробництва зернових у 2023 році можуть збільшитися на 1,0 відсотка до 2 813 мільйонів тон (включаючи рис у борошняному еквіваленті). У випадку основних зернових культур основний приріст буде забезпечений зростанням виробництва кукурудзи, а також частково рису та сорго. При цьому обсяг виробництва пшениці та ячменю може зменшитися порівняно з показниками 2022 року, що частково компенсує вищезгадане зростання.

Враховуючи початкові прогнози ФАО стосовно виробництва зернових у світі у 2023 році та їх споживання у сезоні 2023–2024 років, прогнозується, що запаси зернових у світі можуть збільшитися на 1,7 відсотка, досягнувши рекордних 873 млн тон. Очікується, що серед основних зернових культур найбільший приріст запасів продемонструють рис та ячмінь. У той час як запаси пшениці та сорго, ймовірно, виявляться нижчими в порівнянні з рівнем початку сезону. З огляду на поточні прогнози стосовно рівня споживання та обсягу запасів, співвідношення обсягу запасів зернових до рівня їх споживання у світі очікується невеликим чином знизитися: з 30,6 відсотка у сезоні 2022–2023 років до 30,4 відсотка у сезоні 2023–2024 років.

За очікуваннями, обсяг торгівлі зерновими у світі залишиться на рівні сезону 2022-2023 років і складе 472 млн тон. Прогнозоване зростання торгівлі фуражними зерновими та рисом у світі частково компенсується зменшенням

обсягів світової торгівлі пшеницею. У травні 2023 року середнє значення Індексу цін на зернові ФАО склало 129,7 пункти, що на 43,9 пункти (25,3 відсотка) нижче за рекордний показник минулого року. Такий спад зумовлений різким зниженням міжнародних цін на пшеницю та фуражні зернові при одночасному зростанні котирувань рису порівняно з їхніми значеннями минулого року. Незважаючи на те, що в травні 2023 року значення Індексу цін на зернові ФАО виявилось нижчим за рекордний рівень травня 2022 року, воно все ще перевищує середній показник за той самий місяць за останні п'ять років на 8,8 пункти (7,1 відсотка).

Прогноз Української зернової асоціації на 2023 рік передбачає, що у країні буде зібрано 68 млн тон зернових та олійних культур. Це на 5,8 млн тон менше, ніж у 2022 році (за попередніми оцінками асоціації в минулому році зібрали 73,8 млн тон), та на 36% менше, ніж у 2021 році (106 млн тон).

Зазначається, що зменшення очікуваного врожаю пояснюється окупацією частини території України, наявністю мін, веденням бойових дій, а також відсутністю необхідних фінансових і ресурсних засобів у сільськогосподарських підприємств для проведення повноцінної посівної кампанії та вирощування врожаю.

Рисунок 3.2- Прогноз врожаю зернових та олійних по Україні на 2-23 рік, млн.т.

*Джерело: форматовано автором

За оцінками Української зернової асоціації, загальна посівна площа в Україні цього року складе приблизно 19,5 млн гектарів, що є значним зменшенням порівняно з попередніми роками, коли вона становила 25 млн гектарів. Великою мірою це буде визначено результатами посівної кампанії та подальшими погодними умовами.

Прогнозується, що обсяг експорту з України в новому сезоні 2023/2024 може досягти 43,9 млн тон при таких умовах. У поточному сезоні (який закінчився 30 червня 2023 року) очікується експорт на рівні 56,4 млн тон при умові збереження морського шляху експорту. Початкові залишки на початку нового сезону можуть складати приблизно 11,9 млн тон зернових та олійних, що втричі перевищує показники попередніх сезонів, за винятком 2022/2023 року, коли залишки досягли максимуму - близько 25 млн тон.

У звіті Української зернової асоціації відзначається, що цього року спостерігається характерний тренд - зменшення виробництва зернових культур внаслідок скорочення посівних площ під ними у порівнянні з попереднім роком. У той же час, відзначається збільшення прогнозу врожаю олійних культур за рахунок відповідного зростання посівних площ під цими культурами.

Врожай пшениці в Україні у 2023 році може скласти 17,9 млн тон (порівняно з 20,2 млн тонн у 2022 році та рекордних 33 млн тон у 2021 році), враховуючи зменшення посівних площ під цією культурою більше, ніж на 2 млн гектарів. Зазначений урожай є більш ніж достатнім для забезпечення внутрішнього попиту та продовольчої безпеки країни, особливо у звіті про від'їзд з країни близько 7 млн українців. Однак це зменшення вплине на експортний потенціал України. Прогнозується, що експорт пшениці в сезоні 2023/2024 може скластися приблизно 15 млн тон, враховуючи менший врожай, з огляду на те, що на початку сезону перехідні залишки становитимуть 5,3 млн тон.

Очікується, що врожай соняшнику у 2023 році досягне 12,7 млн тонн, що пов'язано із збільшенням посівних площ під цією культурою на 800 тисяч гектарів у цьому році в порівнянні з минулим (16,9 млн тонн у 2021 році та 11,1

млн тон у 2022 році). Очікується, що обсяг експорту соняшнику складе 1,2 млн тон. Переробка соняшника на олію може досягти 11,5 млн тон.

Усього в очікуваному експорті зернових та олійних культур у сезоні 2023/2024 можна спостерігати стабільний рівень, якщо українські чорноморські порти продовжать свою роботу. Світова спільнота вже визнала, що експорт зерна через українські порти та забезпечення безпеки мореплавання в Чорному морі є єдиним ефективним шляхом постачання українського зерна до країн, які найбільше потребують цього.

Зменшення обсягів врожаю та експорту з України зернових вплине негативно на доступність цих продуктів на світовому ринку та призведе до зростання цін, відповідно, до збільшення продовольчої інфляції у всьому світі.

В Департаменті агропромислового розвитку Сумської обласної державної адміністрації, повідомили, що в області триває процес збирання врожаю пізніх сільськогосподарських культур. Площа, призначена для збирання пізніх культур в Сумській області, складає 674,9 тис. гектарів. З неї 280,3 тис. гектарів припадає на кукурудзу на зерно (що становить 97% в порівнянні з минулим роком), 258,7 тис. гектарів - на соняшник (77%), і 135,9 тис. гектарів - на сою (збільшення на 138%). За останній тиждень аграрії Сумщини зібрали соняшника з 25% загальної площі для збирання, сої - з 10%. Також розпочалося збирання кукурудзи на зерно.

Додатково, зазначено, що в Сумській області триває проведення посівної кампанії. Загалом, сільгоспгосподарствами всіх форм власності висіяно озимі зернові та зернобобові культури на площі 83,7 тис. гектарів, що становить 75% від прогнозу на урожай 2024 року. Також, на площі 48,0 тис. га проведено висів озимого ріпаку, що відповідає обсягам минулого року. У період воєнного конфлікту збір врожаю та проведення посівної кампанії нерозривно пов'язані з питаннями безпеки.

Зернова галузь є стратегічним сектором для розвитку економіки України, забезпечуючи надходження валютних коштів до бюджету країни та формуючи понад 25% від загального обсягу виробництва сільськогосподарської продукції.

3.2. Внесення оптимальних доз мінеральних добрив як один з ключових напрямків підвищення економічної ефективності виробництва зерна

Говорячи про підвищення економічної продуктивності виробництва зерна, важливо зауважити, що цей процес в значній мірі залежить від удосконалення технологічних аспектів виробництва та організації цього процесу. Здійснення потенціалу продуктивності зернових культур, навіть у несприятливих кліматичних умовах, як показує практика в Україні та світі, напряду залежить від впровадження інтенсивних технологій вирощування. Ці технології базуються на ефективному використанні наявних матеріально-технічних ресурсів, широкому впровадженні новітніх досягнень у галузі насінництва, вдосконаленні агротехніки, удосконаленні системи добрив, засобів захисту рослин від бур'янів, шкідників і хвороб, а також використанні регуляторів і стимуляторів росту, оптимізації методів зрошення та збору врожаю і багато іншого.

Зазначене включає ефективне внесення оптимальних кількостей мінеральних добрив, які, у відповідності з конкретними природно-економічними умовами, сприяють максимальному використанню потенціалу високоврожайних сортів і гібридів зернових культур. В середньому на території України, при внесенні мінеральних добрив у кількості 194 кг діючої речовини на 1 га для озимих зернових культур зі співвідношенням NPK – 75:69:50, виявляється приріст урожаю зерна на 1 кг добрив у розмірі 5,3 кг. У нашому регіоні комплексне застосування добрив разом із іншими заходами дозволяє досягти врожаю озимої пшениці на рівні 60-80 центнерів на гектар.

У останні роки застосування органічних та мінеральних добрив в аграрних підприємствах, включаючи об'єкт дослідження, значно зменшилося. Це зменшення призвело до різкого зниження врожайності польових культур. З цією проблемою перед підприємством було поставлено завдання знайти альтернативні методи внесення добрив та розробити відповідну технологію.

Таким чином, були виявлені дві природні речовини - мінералізовані пластові води (МПВ) та водний розчин бішофіту. Склад МПВ включає велику кількість хімічних елементів, в тому числі макро- та мікроелементів. Бішофіт представляє собою водний розчин, головним чином, хлористого магнію.

При використанні мінералізованих пластових вод (МПВ) як основного добрива вміст сирової клейковини в зерні в середньому зростає на 1,8%, порівняно з контрольним варіантом. МПВ ефективно застосовується для позакореневого підживлення зерна як на етапі виходу в трубку, так і під час колосіння. Проте використання МПВ на етапі виходу в трубку є більш обґрунтованим. По-перше, на цьому етапі знищуються зимуючі бур'яни, такі як талбан польовий і грицики. По-друге, в цьому випадку норма 400 л/га є найбільш економічно вигідною. Таким чином, МПВ можна використовувати як основне добриво, так і для позакореневого підживлення озимої пшениці.

Складна економічна ситуація в сучасному сільському господарстві, зокрема, недостатня кількість доступних мінеральних добрив, що характеризуються високою вартістю, призводить до падіння родючості ґрунтів та погіршення ключового показника ефективності у сільському господарстві - врожайності. Тому актуальним стає питання, як компенсувати недоліки у ґрунті та забезпечити стабілізацію врожайності сільськогосподарських культур.

Одним з потенційних методів часткової компенсації азоту є використання бобових культур, які не лише сприяють підвищенню родючості ґрунту, але й удосконалюють його структуру. Це врешті-решт сприяє позитивному впливу на рівень врожайності та якості зерна. Загальновідомо, що протягом вегетаційного періоду бобові культури накопичують в середньому 100 кг/га біологічного азоту в ґрунті, що дозволяє суттєво знизити потребу у добривах азотної природи, а в багатьох випадках навіть повністю відмовитися від їхнього використання. У сучасних умовах, коли дефіцит азотних мінеральних добрив є актуальною проблемою, одним з ключових методів для забезпечення ґрунту азотом є використання азотофіксуючих систем або створення міжвидових агрофітоценозів. Таким чином, впровадження обґрунтованих та на практиці

перевірених інновацій відкриває для аграрних підприємств перспективи підвищення ефективності, зокрема, у вирощуванні зернових культур. Крім цього, внесення мінеральних та органічних добрив продовжує залишатися основним методом підвищення прибутковості в галузі вирощування зернових. Органічні добрива рекомендується вносити під попередник або під час зяблевої оранки в кількості 30-40 тон на гектар.

Таблиця 3.1.- Збільшення обсягів виробництва зернових за рахунок внесення мінеральних добрив

Культура	Площа на яку не вносилися добрива, га	Урожайність, ц/га		Резерви збільшення обсягів виробництва продукції, ц	
		на площу з добривами	на площі без добрив	з 1 га	з усієї площі
Пшениця озима	450	41,6	25,4	1,5	11138
Кукурудза на зерно	994	56,9	43,2	4,5	61280
Насіння соняшнику	200	13,6	11,3	5,3	2438
Всього	1644	х	х	х	74856

*Джерело: розраховано автором

Щодо мінеральних добрив, система удобрення для зернових культур при інтенсивних методах вирощування передбачає внесення фосфору та калію під час основного обробітку ґрунту перед сівбою і подальше підживлення рослин невеликими дозами азоту. Врожайність і якість урожаю в значній мірі залежать від кількості азоту, яку вводять протягом вегетаційного періоду весна-літо. Озима пшениця виявляє найкращу відповідь на додавання мінеральних добрив.

Розміри приросту виробництва продукції за рахунок внесення мінеральних добрив подано в таблиці 3.1. Данні якої свідчать про те, що використовуючи добрива на тих посівних площах де вони не вносилися можна додатково отримати 74856 ц продукції. А саме: по пшениці озимій – 11138 ц; кукурудза на зерно – 61280 ц.

Якщо не вносилися фосфорні та калійні добрива під час оранки, можна скоригувати це, внісши нітроамфоску (2-3 ц/га) навесні. При внесенні 200 кг

діючої речовини нітроамфоски на 1 га посіву, спостерігається зростання врожаю зерна на 1 кг добрив у розмірі 4,9 кг. При ціні нітроамфоски 2500 грн./т, важливо враховувати, що бажано використовувати калійні добрива з меншим вмістом хлору. Внесення запланованої кількості мінеральних добрив призводить до збільшення урожайності зернових культур, що в свою чергу призводить до збільшення валового збору та доходу від реалізації додаткової кількості продукції.

Таблиця 3.2.- Резерви збільшення чистого прибутку по окремих зернових за рахунок внесення мінеральних добрив

Культура	Реалізація продукції							
	У фіз. масі, ц		Повна собівартість, тис. грн.		Виручка від реалізації тис. грн.		Чистий прибуток тис. грн.	
	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт	План
Озима пшениця	33680,4	34355,4	9978,9	10123,0	9790,9	10416,0	-188,0	93,0
Кукурудза на зерно	52006,6	52007,0	15658,2	17158,9	15555,2	15623,2	103,0	1535,7
Насіння соняшнику	29648,0	30708,0	18558,4	16335,7	21572,2	24726,1	13,8	390,4
Всього	124764,8	126582,2	46513,8	46978,5	49100,5	54263,3	640,0	612,6

*Джерело: розраховано автором

Дані таблиці 3.2 свідчать про те, що підприємство має можливості для збільшення прибутку від реалізації зернових, але тільки по кукурудзі на зерно. На жаль реалізуючи пшеницю озиму, даже при умові внесення достатньої кількості добрив.

Стосовно кукурудзи на зерно. Кукурудза є економічно вигідною культурою для вирощування в Україні, що не лише дозволяє багатьом господарствам виживати, але й створює можливості для їхнього розвитку. Собівартість виробництва кукурудзи для вітчизняних аграріїв є економічно прийнятною. Кліматичні умови також сприяють вирощуванню кукурудзи, і, головне, українські фермери вміло забезпечують баланс врожаю завдяки використанню передових технологій та вибору високоякісних гібридів. Це

відображається в постійному підвищенні показників врожайності при мінімальному збільшенні земельних площ, відведених під цю культуру.

Таким чином, якщо у період Радянського Союзу пріоритетом була кількість висіяних гектарів кукурудзи за рахунок розорювання нових земель, сьогодні Україна досягає рекордних врожаїв на 5 млн гектарах, керуючись не лише кількісними, а й якісними показниками вирощування. Кукурудза стала важливою культурою для експорту, і в 2021 році ми спостерігаємо новий рекорд середньої врожайності цієї культури в Україні.

На нашу думку, потенціал кукурудзи для посіву ще не вичерпаний у повній мірі, і можливість поміркованого збільшення площ під цю культуру до 6-7 млн гектарів є реальною. Ці об'єктивні показники вказують на те, що використання більших площ під кукурудзу не є необхідним, особливо враховуючи питання сівозміни та дотримання технології. Хоча деякі аграрії вже працюють з кукурудзою протягом десяти років поспіль, важливо враховувати, що більшість українських фермерів вирощують кукурудзу протягом 2-3 років, а потім включають її в ротацію для відновлення ґрунту та підтримки стабільного рівня врожайності у майбутньому. Важливо відзначити, що в Україні є сільгоспвиробники, які успішно вирощують кукурудзу протягом 20 років, досягаючи високих результатів завдяки правильній технології.

В Україні відбулись зміни у вирощуванні кукурудзи, адаптовані до місцевого клімату, і тепер враховуються особливості регіонального розташування різних гібридів. Із зростанням обсягу наукових досліджень збільшуються можливості забезпечення насінням високої якості. Особливий акцент слід робити на вирощуванні насіння кукурудзи, зокрема збільшенні площ для цієї мети. У наш час вже інвестовано значні кошти у розвиток сучасних насіннєвих заводів, і Україна має великий потенціал у цьому напрямі, враховуючи і впровадження систем зрошення насіннєвих ділянок, і підтримку державою для галузі насінництва. Тому ми вважаємо, що в справі вирощування кукурудзи немає необхідності в надмірному регулюванні з боку держави. Головним чинником, що призводить до підвищення ефективності сільського

господарства в сучасних умовах, є інтенсифікація через розширення площ меліорованих земель, хімізацію рослинництва і тваринництва, впровадження високопродуктивних сортів сільськогосподарських культур і порід тварин, а також застосування інтенсивних та індустриальних технологій.

Першочерговим напрямком для виходу сільськогосподарського виробництва з критичного стану в сучасних умовах є його інтенсифікація. Це можливо завдяки впровадженню передових методів виробництва та раціональній організації систем оплати праці. Основним джерелом для стимулювання процесу інтенсифікації є нагромадження власних ресурсів, здобутих завдяки ефективній виробничо-господарській діяльності сільськогосподарських підприємств. Важливим аспектом в сільському господарстві є використання передових агротехнічних методів, які сприяють зменшенню трудових витрат і покращенню родючості ґрунту. Це має позитивний вплив на врожайність культур і, в кінцевому підсумку, на рівень собівартості. Наукова організація праці грає ключову роль у цьому процесі, забезпечуючи оптимізацію виробничих процесів, раціональне поєднання робочої сили зі знаряддями праці, спрямована на встановлення ефективних режимів праці та експлуатації техніки, сприяє підвищенню результативності використання робочого часу.

Значні можливості для зменшення витрат криються в удосконаленні організації виробничих процесів. Для досягнення цих цілей важливо вживати такі заходи, як: зменшення витрат робочого часу, усунення простоїв техніки, оптимізація маршрутів транспортних засобів, строге дотримання технологічних вимог виробництва і зміцнення виробничої та трудової дисципліни. Раціоналізація структури управління, оптимізація адміністративно-господарського апарату та зменшення зайвого персоналу сприяють зменшенню витрат на організацію виробництва й управління, що позитивно впливає на величину виробничих витрат і сприяє їх скороченню.

Один із ключових заходів для забезпечення високоефективного розвитку сільського господарства полягає в раціональному територіальному розміщенні

посівних площ. Планування розташування посівів зернових та технічних культур повинно ґрунтуватися на максимальному використанні економічних факторів при належному забезпеченні їх необхідними матеріально-технічними ресурсами. Це стає основою для формування гарантованого урожаю та стабільних обсягів виробництва.

Так, визначення правильної структури посівних площ є ключовим фактором для досягнення високої ефективності сільськогосподарських підприємств та розвитку регіону в цілому. Науково обґрунтована структура повинна враховувати оптимальну структуру виробництва, напрямок розвитку господарства, характеристики його земель, якість ґрунтів та правильне планування сівозмін.

Основні параметри структури посівних площ можуть бути визначені через задачу оптимізації виробничої структури господарства. Це включає в себе розподіл площ під різні культури, з урахуванням їхнього внеску в прибутковість, а також розрахунок оптимальних площ для забезпечення ефективної сівозміни та збалансованого використання ресурсів. Врахування всіх цих факторів сприяє створенню раціональної та науково обґрунтованої структури посівних площ, що, в свою чергу, сприяє підвищенню ефективності сільськогосподарської діяльності.

Так, оптимізація структури посівних площ може бути поставлена як самостійна задача в аграрному секторі. Ця задача передбачає знаходження оптимального розподілу посівів для максимізації врожаю або прибутку, враховуючи різноманітні тимчасові і перехідні обмеження. Деякі фактори, які можуть впливати на оптимізацію структури посівів, включають:

Кліматичні умови. Різні культури можуть вимагати різних кліматичних умов. Важливо враховувати погодні фактори, які впливають на вирощування певних культур.

Ґрунтові властивості. Різні культури вимагають різних типів ґрунтів. Врахування ґрунтових характеристик може покращити врожайність.

Технології вирощування. Використання сучасних технологій, таких як системи поливу, добрива і обробка ґрунту, може покращити результативність польових робіт.

Ринкові умови. Аналіз попиту на ринку і цін на продукцію може визначити, які культури є найбільш вигідними для вирощування.

Планування ротації посівів. Важливо враховувати ротацію посівів для підтримання родючості ґрунту та уникнення захворювань і шкідників.

Витрати і прибутковість. Розгляд оптимальних витрат на посіви в порівнянні з очікуваним прибутком.

Для вирішення цієї задачі можна використовувати методи оптимізації, такі як математичне програмування чи еволюційні алгоритми. Важливо мати точні дані про обмеження і параметри для ефективної оптимізації структури посівів.

Правильно обґрунтована організація посівних площ у великій мірі визначає результативність виробництва рослинництва. Структура посівів повинна постійно удосконалюватись, враховуючи оптимальну конфігурацію виробництва рослинництва і тваринництва, при цьому оптимізуючи витрати та ресурси. Для досягнення цієї мети може бути сформульована спеціальна задача з оптимізації структури посівних площ, в якій детально враховуються всі змінні та обмеження, пов'язані з розвитком виробництва.

Щодо умов господарювання сформулюємо завдання наступним чином: визначити оптимальну організацію посівних площ для зернових культур з метою досягнення максимального валового збору на даному підприємстві.

Таблиця 3.3 - Оптимізація посівної площі зернових культур

Культури	Площа, га		Урожайність, ц/га		Валовий збір, ц		Відхилення
	2022	Проект	2022	Проект	2022	Проект	
	S ₀	S ₁	Y ₀	Y ₁	Y ₀ S ₀	Y ₁ S ₁	
Пшениця озима	2291	2400	25,4	26,9	58191	64560	6369
Кукурудза на зерно	3425	3206	56,9	56,9	194883	182421	-12462
Всього	5716	2768	*	*	253074	246981	-6093

*Джерело: розраховано автором

На підставі результатів оптимізації можна зробити висновок, що виробництво озимої пшениці валово зросло, за рахунок збільшення площі посіву. Зокрема, внаслідок оптимізації посівних площ, валовий збір озимої пшениці підвищився на 6369 ц, досягнувши рівня 64560 ц. Слід відзначити негативну тенденцію зниження валового збору кукурудзи на зерно на 12462 ц, що становить тепер 182421ц.

В цілому валовий збір по підприємству зменшився на 6093 ц за рахунок оптимізації площі посівів. Перед нами була поставлена задача збільшити валовий збір саме по озимій пшениці, оскільки її виробництво для підприємства в пріоритеті.

Для підвищення врожайності у нашому господарстві ми плануємо вживати наступні заходи: використання високоврожайних сортів і гібридів рослин, які володіють стійкістю до вилягання, хвороб і шкідників; оптимізація живильного режиму рослин шляхом точного введення добрив згідно з технологічними нормами і графіками, що забезпечить отримання високих врожаїв; застосування інтегрованих систем захисту рослин від хвороб, шкідників і бур'янів; своєчасне та якісне виконання всіх технологічних процедур з використанням комплексної механізації виробництва. Після проведених заходів для покращення ефективності виробництва продукції, ми проведемо розрахунок проектної виручки від реалізації.

Згідно з розрахунками у таблиці, введення запропонованих заходів призведе до зростання проектної виручки від реалізації продукції на 2009,0 тис. грн. Це збільшення виручки буде обумовлено ростом обсягу продажу зернових.

У зв'язку з об'єктивністю, основним чинником, що призводить до збільшення валового збору зерна, є підвищення врожайності. Це представляє собою одну з найактуальніших проблем сільського господарства на поточному етапі. Для успішного вирішення цієї проблеми необхідно використовувати невикористані резерви зростання, включаючи впровадження в практику розробок і досягнень новітніх технологій, застосування передових агротехнічних методів для вирощування зернових культур, у поєднанні з обґрунтованим

науковим внесенням мінеральних добрив, захисних засобів для рослин та використанням високоякісного насіннєвого матеріалу.

Таблиця 3.4 - Визначення проектної виручки від реалізації

Культура	Вироблена продукції			
	У фіз. масі, ц		Виручка від реалізації	
			тис.грн.	
	Факт	План	Факт	План
Озима пшениця	33680,4	34355,4	8230,5	9987,1
Кукурудза на зерно	52006,6	52007,0	16744,1	15555,3
Всього	95116,8	95874,2	27528,3	29537,3

*Джерело: розраховано автором

Основними напрямками для досягнення економічного зростання та підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності товариства та аграрних підприємств взагалі є інтенсифікація сільськогосподарського виробництва на основі інновацій.

У сучасний період акцент робиться на підтримці інноваційної діяльності у великих інтегрованих об'єднаннях та кооперативах, де ефективно впровадження нових технологій, створення агротехнопарків та інших елементів інноваційної інфраструктури можливе, а також при створенні кластерів.

Вивчення теоретичних засад стійкого розвитку агропромислового виробництва вказало на те, що формування кластерів, кооперація та інтеграція мають позитивний вплив у разі виконання таких умов:

- забезпечення гарантованого обсягу продукції при оптимальних розмірах виробництва та ефективному використанні ресурсів;
- підвищення господарської ефективності за допомогою кооперації та інтеграції;
- забезпечення конкурентоспроможності та гарантованого збуту продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- поліпшення соціальної ситуації через розвиток сільських територій, де фокусується інтегроване виробництво.

ВИСНОВКИ

Сільське господарство відіграє важливу роль у економіці нашої країни, і його основу складає зернове господарство. Це не лише визначає обсяги рослинницької продукції, але також впливає на інші галузі сільського господарства та промисловості [4]. Розвиток зернового виробництва визначає якість харчових продуктів для населення та важливий компонент раціону тварин. Виробництво зерна приносить не лише прибуток виробникам, але також становить суттєву частину доходу харчової промисловості.

Роль зернового господарства у розвитку тваринництва є ключовою. Понад 40% валового збору зернових культур використовується для вирощування фуражних зернових. Україна вирощує основні зернофуражні культури, такі як ячмінь, овес, кукурудза та зернобобові (горох, вика, люпин). Кукурудза має важливе значення для забезпечення тваринництва концентрованими кормами. Культури, такі як ячмінь, кукурудза і горох, не лише використовуються у тваринництві, але також є продуктами харчування. Зерно ячменю, завдяки своїй високій кормовій цінності, знаходить застосування у пивоварній, фармацевтичній, хлібопекарській, спиртовій та кондитерській промисловості як сировина.

Отже, головною трудностю для українського ринку зернових культур є військова агресія з боку російської федерації, спрямована на блокування можливості експорту українського зерна на міжнародні ринки та спричинення голоду. Обмеження руху через українські порти у Чорному та Азовському морях стає перешкодою для імпортерів, які хочуть вивозити зернові культури з України у необхідних обсягах. Незважаючи на це, невеликі перевезення все ж відбуваються залізничним і автомобільним транспортом. Російські військові ракетні удари часто спрямовані на знищення аграрної інфраструктури, зокрема елеваторів та складів із зерном. Крім того, велика кількість внутрішнього зернового ринку призвела до зниження цін на продукцію. У зв'язку з цим, сільські господарства зазнали ще однієї проблеми – досягнення рівня безбитковості у власному виробництві.

Об'єктом дослідження при написанні нами дипломної магістерської роботи було обрано ССК «Ярославна», яке знаходиться в Путивльському районі Сумської області. Господарська діяльність ССК "Ярославна" охоплює різноманітні сфери, зокрема: розведення великої рогатої худоби; вирощування зернових та технічних культур; овочівництво; надання послуг у сільському господарстві, таких як ландшафтний дизайн; послуги у тваринництві; збір та збут молока, м'яса та інших сільськогосподарських продуктів; виробництво готових кормів для тварин; оптова та роздрібна торгівля як виробленою продукцією, так і придбаними товарами та інші сфери.

Діяльність підприємства показала, що:

1. Підприємство спеціалізується на вирощуванні зернових та зернобобових культур, зокрема кукурудзи на зерно, що складає 31% структури товарної продукції. Насіння соняшнику займає 12% у цій структурі. У сфері тваринництва підприємство виробляє молоко, яке становить 13% товарної продукції. Загальна сума виручки підприємства у 2022 році зросла на 25% порівняно з 2020 роком. Це обумовлено підвищенням цін на реалізовану продукцію та, у деяких випадках, збільшенням обсягів реалізованої продукції.

2. Площа сільськогосподарських угідь у 2022 році збільшилася на 21,8%, досягнувши 9231,5 га, тоді як площа ріллі зросла на 22,3%, становлячи 8961,9 га. Це обумовлено розширенням діяльності рослинницької галузі підприємства, яке відзначено в таблиці 2.1, де питома вага рослинницької продукції збільшувалася протягом трьох років.

3. Загальна кількість працівників зросла на 9,5%, при цьому у сфері рослинництва вона збільшилася на 45%, а в тваринництві відбулося зменшення на 9,5%. Це пояснюється стратегічною переорієнтацією підприємства на більш інтенсивне виробництво рослинницької продукції. Однак у галузі рослинництва спочатку відбувся значний ріст кількості працівників, що піднялося від 51 до 103 осіб, а потім раптово зменшилося до 50 осіб, після чого знову зросло до 74 осіб у 2022 році. У тваринництві, навпаки, спочатку відбулося помітне зменшення

чисельності працівників, яке знизилося з 95 до 39 осіб, а потім відбулося збільшення до 103 осіб, але в 2022 році знову відбулося скорочення до 86 осіб.

4. Фінансові результати діяльності підприємства свідчать про значне зростання вартості валової продукції у 2022 році в порівнянні з 2020 роком, його ріст склав 41%, що визначено підвищенням цін на вироблену продукцію. За останні три роки вартість товарної продукції зросла на 25%.

Збільшення вартості валової продукції є наслідком підвищення таких показників, як вартість валової продукції на одного середньооблікового працівника, вартість валової продукції на 100 гривень основних виробничих фондів, і вартість валової продукції на 100 гектарів сільськогосподарських угідь, які зросли на 34%, 35%, і 25% відповідно.

5. Найбільш значущою часткою у структурі вирощуваних культур є площа, засіяна кукурудзою на зерно, яка складає 47%. Відповідно, площа під насінням соняшнику і озимою пшеницею становить 31% і 22%. Слід відмітити, що за останні 3-5 років підприємство припинило вирощування ярої пшениці, гречки, гороху, сої та ріпаку. Ця структура посівних площ відповідає сучасним ринковим потребам, але, на жаль, це призводить до розриву в структурі посівів, тобто не визначаються попередники, що негативно впливає на урожайність сільськогосподарських культур.

6. Протягом останніх трьох років врожайність озимої пшениці зменшилась на 16,2 центнера, в той час як урожайність кукурудзи на зерно зросла на 13,7 центнера. В результаті підприємство звернуло увагу на вирощування саме цієї культури.

7. У 2022 році в порівнянні з 2020 роком відзначалася тенденція до зменшення валового збору з усіх зернових та зернобобових культур. Зокрема, валовий збір озимої пшениці скоротився на 16%, а кукурудзи на зерно — на 37%. В цілому, на підприємстві валовий збір зменшився на 33%.

Розглядаючи підвищення економічної продуктивності виробництва зерна, слід відзначити, що цей розвиток значною мірою обумовлений

удосконаленням технологічних аспектів виробництва та ефективною організацією цього процесу.

Розкриття потенціалу продуктивності зернових культур, навіть в умовах негативного клімату, як свідчить практика в Україні та світі, напряму залежить від впровадження інтенсивних технологій вирощування. Ці технології ґрунтуються на ефективному використанні наявних матеріально-технічних ресурсів, широкому застосуванні новітніх досягнень у галузі насінництва, вдосконаленні агротехніки, удосконаленні систем добрив, засобів захисту рослин від бур'янів, шкідників і хвороб, а також використанні регуляторів і стимуляторів росту, оптимізації методів зрошення та збору врожаю, і багатьох інших аспектах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Т.П. Підвищення конкурентоспроможності та якості зерновиробництва в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 11. Частина 1.* 2015.с.49-53
2. Герасимів З. М. Сталий розвиток сільського господарства. *Агросвіт.* 2016. № 9. С. 16-19.
3. Грідін О.В. Зернопродуктовий підкомплекс України: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми інноваційної економіки.* 2017. № 1. С. 21–27
4. Грідін О.В. Значення зернопродуктового підкомплексу в дотриманні продовольчої безпеки України. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки.* 2015. Вип. 161. С. 136–144
5. Гирка А. Д., Компанієць В. О., Кулик А. О. Нормування виробничих витрат та прогнозування ефективності вирощування пшениці озимої в умовах північного степу України. *Приазовський економічний вісник.* 2019. Вип. 4(15). С. 85-93.
6. Горпинич О. В. Економічна ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах. *Ефективна економіка.* 2016. № 5. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua>. (дата звернення: 11.10.2023)
7. Державний реєстр сортів рослин, придатний для поширення в Україні. URL: <http://www.sops.gov.ua/uploads/page/5aa63108e441e.pdf> (дата звернення: 11.10.2023).
8. Компанієць В.О., Солодушко М.М., Кулик А.О. Економічна ефективність вирощування сучасних сортів пшениці озимої в умовах північного степу України. *Вісник ПДАА.* 2015. № 4. С. 81–85.
9. Заїка С. О., Романова Р. Р., Курган В. О. Підвищення економічної ефективності зерновиробництва в Україні. *Причорноморські економічні студії.* 2018. Вип. 25. С. 39-42

10. Котикова О. І. Місце Вознесенського району за показниками розвитку галузі зерновиробництва в Миколаївській області. *Агросвіт*. 2017. № 9. С. 3–11.
11. Котикова О. І. Доходи населення як основний індикатор рівня життя в умовах євроінтеграції. *Економіка та держава*. 2017. № 9. С. 28–33.
12. Клочан І. В. Підвищення економічної ефективності виробництва зерна в аграрних підприємствах Миколаївської області. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Т. 4. № 2. С. 76-86.
13. Козак О.А., Грищенко О.Ю. Розвиток зернової галузі України на сучасному етапі. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 38–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_1_7. (дата звернення: 29.09.2023)
14. Колодійчук В. А. Інтегральна оцінка економічної ефективності регіональних логістичних систем підприємств зернопродуктового підкомплексу АПК України. *Регіональна економіка*. 2016. № 2. С. 121-128
15. Кузьменко І. В. Інтенсифікація зерновиробництва як основний напрям підвищення конкурентоспроможності. *Економіка АПК*. 2015. № 1. С. 121-127.
16. Маслак О. Рентабельне виробництво: підсумки та перспективи. *Пропозиція*. 2017. № 2. С.181- 184.
17. Месель-Веселяк В. Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 5–14
18. Методичні рекомендації щодо розширення ємності вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції і продовольства та напрямів нарощення доданої вартості/ О.М. Шпичак, О.В. Боднар, Ю.О. Лупенко та ін. ; за ред. О.М. Шпичака. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2017. 56 с.
19. Новицький І.В. Теоретичні основи економічних відносин суб'єктів зернопродуктового підкомплексу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 13 (2). С. 39–43. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13\(2\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13(2)_11). (дата звернення: 29.09.2023)

20. Омеляненко Г.Г. Концептуальні положення відновлення та розвитку зернового виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 2015. № 12. С. 5–8.
21. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 12.08.2023).
22. Польова О., Гусонька Д. Поняття ринку аграрної продукції України в системі міжнародної торгівлі. *Аграрна економіка*. 2018. Т. 11. № 3-4. С. 103- 110.
23. Пархомець М. К., Соловей І. С. Методичні засади та показники оцінки рівня конкурентоспроможності галузі зернового господарства регіону. *Інноваційна економіка*. 2015. № 3. С. 128-143.
24. Прогноз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у 2021 році за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2021. 20 с.
25. Поздирко В.С. Напрями розвитку галузі рослинництва. *Технології XXI сторіччя : Збірник тез за матер. міжнар. наук.- практ. конф.*, Сумы, Одесса. 2023
26. Поздирко В.С. Напрями підвищення економічної ефективності галузі зерновиробництва. *Технології XXI сторіччя : Збірник тез за матер. міжнар. наук.- практ. конф.*, Сумы, Одесса. 2023
27. Сікало М. В. Ринок зерна як об'єкт державного регулювання. *Теорія та практика державного управління*. 2017. 1(56). С.45-48.
28. Світовий ринок зерна: попит і пропозиція. URL: <http://agrobusiness.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/9352-svitovyi-rynok-zernapopyt-i-propozytsiia.html> (дата звернення: 11.10.2023).
29. Сава А.В. Галузь рослинництва: підсумки 2016 року. *АгроЕліта*. 2017. URL: <http://agroprod.biz/2017/02/20/haluz-roslynnytstva-pidsumky-2016-roku> (дата звернення: 13.10.2023).
30. Українська зернова асоціація. URL: <http://uga.ua/ru/glavnaya/> (дата звернення: 27.09.2023)
31. Шпичак О. М., Боднар О. В., Шпичак О. О. Теоретико-методологічні та практичні основи ціноутворення. Київ : ЦП «Компринт», 2017. 546 с.

32. Чорний М. В. Торговельна позиція українських підприємств на світовому ринку зерна. *Ефективна економіка*. 2017. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5450> (дата звернення: 16.09.2023).

33. Чіп Л.О. Поняття економічної ефективності аграрних підприємств у ринкових умовах господарювання. *Агросвіт*. 2018. №10 . С.45-48.

34. Черчель В. Ю., Шевченко М. С. Агроресурси і наукове моделювання виробництва 100 мільйонів тонн зерна. *Зернові культури*. 2020. Т. 4. № 1. С. 53-63.

35. Black sea wheat sep '22 futures interactive chart – barchart.com. Barchart.com. URL: <https://www.barchart.com/futures/quotes/KFU22/interactive-chart>. (дата звернення: 16.09.2023).

36. Chew P., Soccio M. Asia-Pacific: agricultural perspectives. RaboResearch – Economic Research. URL: <https://economics.rabobank.com/publications/2016/february/asia-pacific-agricultural-perspectives/>. (дата звернення: 16.09.2023).

37. Commodity. TRADING ECONOMICS | 20 million INDICATORS FROM 196 COUNTRIES. URL: <https://tradingeconomics.com/commodity>. (дата звернення: 16.09.2023).

38. Education cme group. CME GROUP. URL: <https://www.cmegroup.com/education.html?redirect=-education/index.html>. (дата звернення: 16.09.2023).

39. Milling wheat / ble de meunerie | euronext exchange live quotes. Site home page - Euronext exchange Live quotes. URL: <https://live.euronext.com/en/product/commodities-futures/EBM-DPAR>. (дата звернення: 16.09.2023).

40. The observatory of economic complexity | OEC. OEC - The Observatory of Economic Complexity. URL: <https://oec.world>. (дата звернення: 16.09.2023).

